

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

MUSEUM
OF BYZANTINE
CULTURE

Επιστημονική συνάντηση

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο των μεταβυζαντινών χρόνων (16ος – 19ος αι.)

Παρασκευή 30/11/2018, 18:30-21:00

Σάββατο 1/12/2018, 09:00-21:00

Αμφιθέατρο "Μελίνα Μερκούρη" / είσοδος ελεύθερη

Λεωφόρος Στρατού 2, <http://www.mbp.gr>

Χορηγοί επικοινωνίας:

Επιστημονική Συνάντηση

**Το ξυλόγλυπτο τέμπλο
των μεταβυζαντινών χρόνων
(16ος – 19ος αι.)**

**Πρόγραμμα
Περιλήψεις ανακοινώσεων**

**30-11, 1-12-2018
Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού
(Αμφιθέατρο «Μελίνα Μερκούρη»)**

Tο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού εμβαθύνοντας και επεκτείνοντας τις θεματικές της μόνιμης έκθεσης οργανώνει περιοδικές εκθέσεις με ιδιαίτερο, κάθε φορά, ενδιαφέρον τόσο για το ειδικό όσο και για το ευρύ κοινό, που σχετίζονται με τα εκθέματά του, τις εκφάνσεις του βυζαντινού και του μεταβυζαντινού πολιτισμού γενικότερα και του αντίκτυπού τους στη νεότερη και τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία. Μια τέτοια έκθεση είναι και η περιοδική έκθεση «ΤΕΜΠΛΟΝ. Άγιες μορφές, αόρατες πύλες πίστης, 20ός και 21ος αιώνας», παραγωγή του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη και της MVN Consultants σε συνεργασία με το Μουσείο μας, που εγκαινιάστηκε από την Αυτού Εξοχότητα τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Κύριο Προκόπιο Παυλόπουλο στις 27 Οκτωβρίου 2017.

Στο πλαίσιο της έκθεσης αυτής, μεταξύ άλλων, και σε συνέχειά της, το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού αποφάσισε να διοργανώσει μια Επιστημονική Συνάντηση για «Το ξυλόγλυπτο τέμπλο των μεταβυζαντινών χρόνων (16ος – 19ος αι.)».

Η ολοένα και συχνότερη ενασχόληση των επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων με το ξυλόγλυπτο τέμπλο των μεταβυζαντινών χρόνων, με ιδιαίτερη έμφαση πλέον από το 2000 κ. ε., καθώς και ο αυξανόμενος αριθμός διδακτορικών διατριβών με ανάλογη θεματική καθιστά ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μια επιστημονική συνάντηση.

Τα θέματα που ενδιαφέρουν και προτείνονται προς έρευνα και ανάπτυξη είναι η μορφή – αρχιτεκτονική, η τυπολογία, ο διάκοσμος, η τεχνική, η σημειολογία, η λειτουργία, η αισθητική, ζητήματα ορολογίας που αφορούν στο ξυλόγλυπτο τέμπλο των μεταβυζαντινών χρόνων.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Νικόλαος Νικονάνος, Ομότιμος Καθηγητής Πολυτεχνικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ομότιμος Πρόεδρος Σωματείου Φίλων Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Μελαχροινή Παϊσίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Δρ Σταυρούλα Σδρόλια, Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Λάρισας

Δρ Αγαθονίκη Τσιλιπάκου, Διευθύντρια Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Η ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Δρ Αγαθονίκη Τσιλιπάκου, Διευθύντρια Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Δρ Ευαγγελία Αγγέлку, Προϊσταμένη Τμήματος Συλλογής Εικόνων, Τοιχογραφιών, Ψηφιδωτών, Αντιγράφων, Χειρογράφων, Ανθιβόλων, Χαρακτικών, Σχεδίων, Παλαιτύπων και Συλλογών Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Δρ Αναστάσιος Αντωνάρας, Προϊστάμενος Τμήματος Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Γεωργία Παπαζώτου, Προϊσταμένη Τμήματος Συλλογής Γλυπτικής, Ξυλογλυπτικής, Κεραμικής, Μικροτεχνίας, Νομισμάτων, Μουσαμάδων και Υφασμάτων Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Δρ Αναστάσιος Σινάκος, Αρχαιολόγος Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, Τμήμα Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Παρασκευή 30.11.2018

18:30 - 18:45 Υποδοχή - Εγγραφές Συνέδρων

18:45 - 19:00 Έναρξη - Χαιρετισμοί

■ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Προεδρείο: Μαρία Καμπούρη – Βαμβούκου, Ομότιμη καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Μελίνα Παϊσίδου, Αν. Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Α.Π.Θ.

19:00 - 19:20 Δημήτριος Λιάκος, Το ξύλινο τέμπλο και η μετάβασή του από τη βυζαντινή στην μετά την Άλωση περίοδο: συνέχειες και τομές

19:20 - 19:35 Μαρία Νάνου, Η συμβολή του Κίτσου Μακρή στην έρευνα για την τέχνη και την τεχνολογία του ξυλόγλυπτου τέμπλου των μεταβυζαντινών χρόνων

19:35 - 19:50 Αγαθονίκη Τσιλιπάκου, Εκφάνσεις του «νεοελληνικού Μπαρόκ» σε ομάδα τέμπλων της κεντροδυτικής Μακεδονίας

19:50 - 20:05 Νικόλαος Γραίκος, «Δια-εικονιστικές» αναγνώσεις του ξυλόγλυπτου τέμπλου (17ος – 19ος αι.)

20:05 - 20:20 Ανδρέας Σαμπατάκος, Τεχνολογική «ανάγνωση» μεταβυζαντινών ξυλόγλυπτων τέμπλων στον Ελλαδικό χώρο

20:20 - 20:35 Γεώργιος Οικονομίδης, Η καλλιτεχνική κληρονομιά του ξυλόγλυπτου τέμπλου των μεταβυζαντινών χρόνων στη σύγχρονη εποχή: παρουσίαση από έναν σύγχρονο ξυλογλύπτη

20:35 - 21:00 Συζήτηση – Λήξη Συνεδρίας

Σάββατο 1.12.2018

■ ΣΥΝΕΔΡΙΑ Α΄

Προεδρείο: Ευθύμιος Τσιγαρίδας, Ομότιμος καθηγητής Α.Π.Θ.

Αγαθονίκη Τσιλιπάκου, Δρ Αρχαιολόγος, Διευθύντρια Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

- 9:00 - 9:15** Ιωάννης Περράκης, Ξυλόγλυπτα τέμπλα σὲ ναοὺς τῆς περιφέρειας Αἴνου
- 9:15 - 9:30** Αλέξανδρος Αναγνωστόπουλος, Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ι. Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου Αηδονοχωρίου Σερρών (1773)
- 9:30 - 9:45** Ηλέκτρα Καραγιαννίδου – Αικατερίνη Κούσουλα, Το τέμπλο του καθολικού της μονής Βλατάδων Θεσσαλονίκης: συνολική εξέταση μετά από νέες παρατηρήσεις
- 9:45 - 10:00** Μαρία Τσιάπαλη - Σβετλάνα Βιβντένκο, Αρχαιομετρική διερεύνηση του γραπού διακόσμου του ξυλόγλυπτου τέμπλου στο ναό του Αγίου Γεωργίου στο Σοχό
- 10:00 - 10:15** Παρασκευή Παπαδημητρίου, Η έννοια της «συμμετρίας» στα βημόθυρα. Το παράδειγμα του βημόθυρου της Ι. Μ. Παντοκράτορος του Αγίου Όρους
- 10:15 - 10:30** Ιωακείμ Α. Παπάγγελος – Αναστασία Καπανδρίτη, Το ξύλινο τέμπλο του κοιμητηριακού ναού της Νικήτης Χαλκιδικής
- 10:30 - 10:45** Ευπραξία Δουλγκέρη, Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Αγίου Αθανασίου Άνω Παλαιάς Σκοτίνας Πιερίας
- 10:45 - 11:00** Αικατερίνη Κούσουλα, Τέμπλα του 18ου αιώνα στη Σιάτιστα Κοζάνης.
- 11:00 - 11:30** **Συζήτηση**
- 11:30- 11:45** **Διάλειμμα**

■ ΣΥΝΕΔΡΙΑ Β΄

Προεδρείο: Νικόλαος Νικονάνος, Ομότιμος καθηγητής Α.Π.Θ.

Αλεξάνδρα Γουλάκη – Βουτυρά, Καθηγήτρια Α.Π.Θ., Γενική Γραμματέας του Δ.Σ. του Τελλογλείου Ιδρύματος του Α.Π.Θ

- 11:45 - 12:00** Ανδρέας Τσώκας, Γενέθλιο πέρας. Το εν Μοναστηρίω τέμπλο του Αγίου Δημητρίου
- 12:00 - 12:15** Ασημίνα Καρδάση, Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ι. Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου στο Ελληνικό Ιωαννίνων

- 12:15 - 12:30** Κωνσταντίνος Βαφειάδης, Το τέμπλο του νέου καθολικού της Ι. Μ. Μεγάλου Μετεώρου: προέλευση και χρονολόγηση των δομικών του τμημάτων
- 12:30 - 12:45** Αιμιλιανός Χ. Γκέκας, Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Οξύνειας
- 12:45 - 13:00** Γραμμάτω - Χρυσοβαλάντω Παπαναστασούλη, Το τέμπλο του ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Πύθιο Ελασσόνας
- 13:00 - 13:15** Πάρις Ευγενικός, Παρατηρήσεις στην εξέλιξη του ξυλόγλυπτου τέμπλου στην περιοχή της Όσσας. Η μετάβαση από τον 16ο στον 17ο αιώνα
- 13:15 - 13:30** Σταυρούλα Σδρόλια, Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού του Αγίου Αντωνίου στον Τύρναβο (1603). Συμβολή στη μελέτη των πρώιμων ξυλόγλυπτων του 17ου αιώνα
- 13:30 - 13:45** Αθηνά Ζαχαρού-Λουτράρη, Το ξυλόγλυπτο μεταβυζαντινό τέμπλο του Ι. Ν. Γενήσεως της Θεοτόκου στην Καστανιά Αγράφων (Ν. Καρδίτσας)
- 13:45 - 14:00** Αικατερίνη Καμπλάκη, Η γοργόνα σε ξυλόγλυπτα τέμπλα της Θεσσαλίας
- 14:00 - 14:30** **Συζήτηση**

■ ΣΥΝΕΔΡΙΑ Γ΄

Προεδρείο: Σταυρούλα Σδρόλια, Δρ Αρχαιολόγος, Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Λάρισας
Γεώργιος Κακαβάς, Δρ Αρχαιολόγος, Διευθυντής Νομισματικού Μουσείου

- 17:00 - 17:15** Μαριάννα Οικονόμου, Το τέμπλο του καθολικού της Μονής Αγίων Πάντων Αχαΐας
- 17:15- 17:30** Σοφία Μενενάκου, Το μεταβυζαντινό τέμπλο του Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Σκουτάρι Λακωνίας
- 17:30- 17:45** Σωτήριος Καράμπελας, Συνεργεία ξυλογλυπτών στην Ηλεία του β΄ μισού του 19ου αι. Η μαρτυρία των συμβολαιογραφικών εγγράφων.
- 17:45 - 18:00** Γεράσιμος Θωμάς, Εστιάζοντας σε ένα μεταβυζαντινό τέμπλο της Κεφαλληνίας
- 18:00- 18:15** Αλεξάνδρα Γουλάκη - Βουτυρά, Γεώργιος Καραδέδος, Ο ξυλογλύπτης ΣΤΑΥΡΟΣ ΕΚ ΧΙΟΥ
- 18:15 - 18:30** Παναγιώτης Χατζηδάκης, Ξυλόγλυπτα τέμπλα του 19ου αιώνα στην Ικαρία
- 18:30 - 19:00** **Συζήτηση**
- 19:00-19:30** **Διάλειμμα**

■ ΣΥΝΕΔΡΙΑ Δ΄

Προεδρείο: Ευθυμία Γεωργιάδου, τ. αναπληρώτρια καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Δημήτριος Λιάκος, Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

19:30 - 19:45 Στέλλα Ζένιου- Frigerio, Παραλλαγές στα κυπριακά εικονοστάσια του 16ου αιώνα

19:45 - 20:00 Στυλιανός Περδίκης, Το εικονοστάσιο της Παναγίας του Σίντη (Κύπρος, α' μισό του 16ου αιώνα) και η διακοσμητική θεματογραφία του

20:00 - 20:15 Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου, Το τέμπλο του καθεδρικού ναού του Αγίου Μάμαντος στη Μόρφου

20:15 - 20:30 Έλενα Σαγιενκόβα, Σειρές εικόνων κάτω από Δεσποτικές στα ρωσικά τέμπλα του 17ου και 18ου αιώνα: σκηνές και λειτουργία

20.30 **Συζήτηση - Λήξη της Επιστημονικής Συνάντησης – Συμπεράσματα**

21:00 **Δεξίωση**

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ

Δημήτριος Λιάκος

Το ξύλινο τέμπλο και η μετάβασή του από τη βυζαντινή στην μετά την Άλωση περίοδο: συνέχειες και τομές

Στην εισήγηση θα παρακολουθήσουμε τη μετάβαση του ξύλινου τέμπλου από τη βυζαντινή περίοδο στους μετά την Άλωση χρόνους, ανιχνεύοντας τον βαθμό επιβίωσης της βυζαντινής παράδοσης, αλλά και τους παράγοντες που ωθούν στον μετασχηματισμό του τύπου και της «όψης» του από τα μέσα του 15ου αι. και μετά. Θα εστιάσουμε σε ζητήματα που αφορούν την έκταση της παραγωγής ξύλινων τέμπλων στο Βυζάντιο, τις τάσεις που ο διάκοσμός τους απηχεί, καθώς και την εξέλιξή τους (τυπολογία, κατασκευαστικές πρακτικές, διάκοσμος) στους μεταβυζαντινούς χρόνους. Επιπλέον, θα συζητηθούν θέματα που αφορούν την δραστηριότητα των εργαστηρίων στα σημαντικά κέντρα παραγωγής (Κρήτη, Ήπειρος, Θεσσαλία κ.λπ.) την ίδια περίοδο, αλλά και τις παραμέτρους που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του καλλιτεχνικού ιδιώματος σε κάθε περιοχή

Μαρία Νάνου

Η συμβολή του Κίτσου Μακρή στην έρευνα για την τέχνη και την τεχνολογία του ξυλόγλυπτου τέμπλου των μεταβυζαντινών χρόνων

Η εκκλησιαστική ξυλογλυπτική, επιμέρους έκφραση της μεταβυζαντινής τέχνης του ξυλογλύπτου, ορθά χαρακτηρίστηκε από τον λαογράφο Κίτσο Μακρή ως «η πλουσιώτερη σε έργα και υψηλότερη σε επιτεύξεις» σε σχέση με τα συναφή είδη της αστικής, ποιμενικής και ναυτικής ξυλογλυπτικής. Ειδικότερα το υψηλό ξυλόγλυπτο τέμπλο των μεταβυζαντινών χρόνων αποτέλεσε συχνά αντικείμενο συστηματικής μελέτης και έρευνας του λαογράφου, κυρίως από τη δεκαετία του '50 και εξής, εμπλουτίζοντας την πενιχρή ιστορία της μέχρι τότε έρευνας με νέα στοιχεία που αφορούν στη μορφολογία, τη δομή, τη θεματική, τους συμβολισμούς, το ύφος και την τεχνική του.

Μελέτες και άρθρα του, όπως «Ένα μεταβυζαντινό τέμπλο στο Πήλιο» (1954), «Η ξυλογλυπτική του Πηλίου» (1958), «Ελληνικά λαϊκά και μεταβυζαντινά ξυλόγλυπτα» (1962), «Εκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα» (1982), «Η ιδιαιτερότητα των τέμπλων των εκκλησιών του Λιβαδίου Ολύμπου (1989), θα αποτελέσουν την πηγή από την οποία θα επιχειρήσουμε να ανθολογήσουμε όψεις και απόψεις για τη μορφολογική, θεματική και τεχνική εξέλιξη του ξυλόγλυπτου τέμπλου από τον 16ο στον 19ο αιώνα, οι οποίες αποτέλεσαν στέρεη βάση για τη νεότερη έρευνα.

Αγαθονίκη Τσιλιπάκου

Εκφάνσεις του «νεοελληνικού Μπαρόκ» σε ομάδα τέμπλων της κεντροδυτικής Μακεδονίας

Με την παρούσα ανακοίνωση παρουσιάζουμε μια ομάδα τεσσάρων ξυλόγλυπτων τέμπλων από την κεντροδυτική Μακεδονία που εμφανίζουν μεταξύ τους κοινά χαρακτηριστικά ως προς την τυπολογία, την τεχνική και τη διακόσμηση, τα οποία μας οδήγησαν να εντάξουμε τα έργα αυτά στο ρεύμα του λεγόμενου νεοελληνικού Μπαρόκ. Το αξιοσημείωτο είναι ότι τα τέμπλα αυτά διαθέτουν στοιχεία (επιγραφές, ακριβώς χρονολογημένες δεσποτικές εικόνες, κλπ.) που μας επιτρέπουν να τα τοποθετήσουμε με σχετική ασφάλεια στην χρονική περίοδο του πρώτου τετάρτου του 19ου αιώνα. Έτσι η μελέτη τους δύναται να συμβάλει στην περαιτέρω διερεύνηση των εκφάνσεων του «νεοελληνικού μπαρόκ» στον βορειοελλαδικό χώρο. Πρόκειται για τα τέμπλα των ναών Κοίμησης Βελβεντού Κοζάνης (1804-1807), Κοίμησης Σαμαρίνας Γρεβενών (δεύτερη δεκαετία 19ου αι., μετά το 1816 και πριν το 1831), καθώς και τα τέμπλα των καθολικών των μονών Τιμίου Προδρόμου Ημαθίας (1807) και Ευαγγελισμού Παναγίας Μπουνάσιας Γρεβενών (1817).

Η ομάδα των προαναφερθέντων τέμπλων διαφοροποιείται από μία σειρά άλλων που απαντούν στον χώρο της Ανατολικής Μακεδονίας, του Αγίου Όρους, της Λέσβου και όμορων χωρών της Βαλκανικής (F.Y.R.O.M., Σερβία, Βουλγαρία) με χαρακτηριστικό παράδειγμα στον μακεδονικό χώρο εκείνο του καθολικού της μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών (1801-1804), στα οποία επικρατεί «η ακραία έκφανση της τέχνης του μπαρόκ με τις επάλληλες κυματοειδείς ζώνες του θριγκού την πυκνή φορτωμένη διακόσμηση που πλησιάζει στο ολόγλυφο και το πλούσιο θεματολόγιο». Η λιτότητα και το μέτρο που κυριαρχούν στην πραγμάτευση και τη θεματολογία των τέμπλων της ομάδας που παρουσιάζουμε, τους προσδίδουν μian αυστηρή μεγαλοπρέπεια, προσεγγίζοντας περισσότερο την παράδοση των ηπειρωτικών τέμπλων του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα. Υπερτερούν τα παραδοσιακά μοτίβα – σύμβολα, οι ιερές σκηνές και άγιες μορφές σε έναν συνδυασμό εσατολογικού και σωτηριολογικού περεχομένου. Τα ελάχιστα «δυτικότερα» ή κοσμικά, θα λέγαμε, μοτίβα, άλλοτε εξωπραγματικού χαρακτήρα ή καθημερινού βίου αφομοιώνονται και αναμειγνύονται με τα παλαιότερα βυζαντινά-πρωιμότερα μεταβυζαντινά, με τρόπο ώστε το αποτέλεσμα να είναι αμιγώς «ορθόδοξο», χωρίς την υπερβολή ανάλογων σύγχρονών τους έργων, όπως για παράδειγμα στο Άγιον Όρος και στη νησιωτική χώρα. Όλα τα παραπάνω προδίδουν ταλιαδούρους τεχνίτες με προέλευση κυρίως την Ήπειρο ή και τη Δυτική Μακεδονία.

Νικόλαος Γραίκος

«Δια-εικονιστικές» αναγνώσεις του ξυλόγλυπτου τέμπλου (17ος – 19ος αι.)

Η εξέλιξη του ξυλόγλυπτου τέμπλου από τους πρώτους αιώνες μετά την Άλωση κι εξής συνδέεται άμεσα με τις γενικότερες εκκλησιολογικές, ιστορικές και πολιτισμικές συνθήκες, οι οποίες επηρεάζουν την τέχνη και τη λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας το διάστημα αυτό. Στο πλαίσιο των παραπάνω πολιτισμικών και εκκλησιαστικών αλλαγών το ξυλόγλυπτο τέμπλο υφίσταται μορφολογικές, τυπολογικές, τεχνοτροπικές και σημειωτικές αλλαγές. Τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά παγιώνονται με βάση την υπερυψωμένη, τριμερή καθ' ύψος οργάνωση, διατηρώντας αξιοσημείωτη συνοχή και διάρκεια σε όλη την υπό εξέταση περίοδο. Τα τεχνοτροπικά και τα καλλιτεχνικά χαρακτηριστικά διαμορφώνονται στο πλαίσιο των επιρροών από τη δυτική, τη ρωσική αλλά και την ισλαμική τέχνη. Η διαχρονική εξέλιξη του ξυλόγλυπτου τέμπλου αποτελεί σύνθετο και πολυεπίπεδο φαινόμενο, το οποίο μπορεί να ερμηνευθεί ολιστικά με βάση νέες μεθοδολογίες. Οι «δια-εικονιστικές» αναγνώσεις, που προτείνουμε, εστιάζουν στην κατανόηση του ξυλόγλυπτου τέμπλου με βάση τις πολλαπλές του αναπαραστάσεις (εικονισμούς) και τις λατρευτικές του επιτελέσεις, τόσο στο επίπεδο της εσωτερικής του δομής και της τεχνοτροπίας, όσο και στο επίπεδο της εκκλησιαστικής του λειτουργίας και του ιστορικού και πολιτισμικού του συγκείμενου εντός του οποίου λαμβάνει την αναπαραστατική του μορφή. Στο πλαίσιο αυτών των εννοιολογικών προϋποθέσεων οι παρατηρήσεις μας θα αναπτυχθούν με βάση τα παρακάτω ενδεικτικά ερωτήματα: ποιο είναι το βάθος και οι διάρκειες των τεχνοτροπικών επιρροών από τη Δύση (baroque, rococo, νεοκλασικισμός, νεοβυζαντινισμός, art nouveau), τη ρωσική και την ισλαμική τέχνη; Σε ποιο βαθμό οι επιρροές αυτές μεταλλάσσουν το γενικότερο σημειωτικό σύστημα οργάνωσης του ξύλινου τέμπλου σε διαχρονικό επίπεδο; Ποιες είναι οι πολιτισμικές και οι λατρευτικές παράμετροι αυτών των μεταλλαγών;

Ανδρέας Σαμπατάκος

Τεχνολογική «ανάγνωση» μεταβυζαντινών ξυλόγλυπτων τέμπλων στον Ελλαδικό χώρο

Το προτεινόμενο θέμα πραγματεύεται την τεχνολογία κατασκευής των τέμπλων και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους κατά εποχές, σε συσχετισμό με την επικρατούσα ρυθμολογία και παρουσιάζει τις συναφείς αλλαγές των πρακτικών κατασκευής και χρήσης των εργαλείων κατά την εξέλιξη τους από τον 16ο έως τον 19ο αιώνα.

Τα τέμπλα, ως πολύπλοκες κατασκευές, συμπεριλαμβάνουν στη δημιουργία τους σειρά διεργασιών και τεχνικών από την κοπή των δέντρων και τη μορφοποίησή τους έως την κατασκευή του ξυλόγλυ-

που διακόσμου, που διαφοροποιούνται κατά εποχές και περιοχές. Οι επιφάνειες των τέμπλων, δομικές και ξυλόγλυπτες, φέρουν τα σημάδια των εργαλείων μορφοποίησης και κατεργασίας και είναι φορείς πολύ σημαντικών πληροφοριών σχετικά με την ταυτότητα του συνεργείου και τη ρυθμολογία τους.

Η εργασία αυτή θα επικεντρωθεί σε μελέτες του γράφοντος και θα αναλυθούν οι πρώιμες τεχνολογίες μορφοποίησης των ξύλινων στοιχείων των τέμπλων κατά τον 16ο -17ο αιώνα με παρουσίαση των συναφών εργαλείων και της χρήσης τους, όπως τσεκούρια και γλυφοσκέρανα, και θα δοθεί έμφαση στη μετάβαση σε πιο πολύπλοκες κατασκευές τέμπλων του 18ου-19ου αιώνα και στη χρήση πιο εξελιγμένων εργαλείων για την κατασκευή τους. Κατά ανάλογο τρόπο θα παρουσιαστεί η διαδικασία κατασκευής ξυλόγλυπτων μοτίβων και θα εξηγηθεί πώς η πλαστική εξέλιξή τους οδήγησε και στην εξέλιξη και επινόηση νέων εργαλείων και τεχνικών.

Στην παρουσίαση αυτή αναδεικνύονται τα τεχνολογικά στοιχεία κατασκευής των τέμπλων και παραθέτει συνδέσεις με την ρυθμολογία και την τυπολογία τους. Τέτοιου είδους προσεγγίσεις, που στην διεθνή επιστημονική κοινότητα συναντώνται με τους όρους τεχνική ιστορία της τέχνης και ιστορία της τεχνολογίας, αποτελούν νέα εργαλεία για συμπληρωματική μελέτη των τέμπλων και αναμένεται να προσφέρουν περισσότερες δυνατότητες σχετικά με ζητήματα κατανόησης, ταυτοποίησης και χρονολόγησής τους.

Γεώργιος Οικονομίδης

Η καλλιτεχνική κληρονομιά του ξυλόγλυπτου τέμπλου των μεταβυζαντινών χρόνων στη σύγχρονη εποχή: παρουσίαση από έναν σύγχρονο ξυλογλύπτη

Η ανακοίνωση θα προσεγγίσει τα παρακάτω θέματα:

- η σύγχρονη μορφολογία του τέμπλου σε σχέση με την παράδοση των μεταβυζαντινών χρόνων (αρχιτεκτονικές μορφές, διακοσμητικά θέματα, σύγχρονη ορολογία, σύγχρονος τρόπος κατασκευής)
- πώς δημιουργείται ένα σύγχρονο τέμπλο: -από πού εμπνέεται ο σύγχρονος ξυλογλύπτης, πώς επιλέγεται η αρχιτεκτονική μορφή και τα επιμέρους μοτίβα
- Ποιες είναι οι σύγχρονες καλλιτεχνικές τάσεις, πώς και πόσο επηρεάζονται από την παράδοση των μεταβυζαντινών τέμπλων
- συνέχεια της παράδοσης ή σύγχρονες μορφές κατασκευών και πώς αυτά συνάδουν με την σύγχρονη κοινωνία και τις νέες καλλιτεχνικές τάσεις στον χώρο;
- Ανανέωση της τέχνης ή απλή αντιγραφή παλαιών μορφών;
- Πώς η παράδοση μπορεί να αποτελέσει μοχλό γι' αυτήν την ανανέωση και όχι τροχοπέδη;

Ιωάννης Περράκης

Ξυλόγλυπτα τέμπλα σε ναούς της περιφέρειας Αίνου

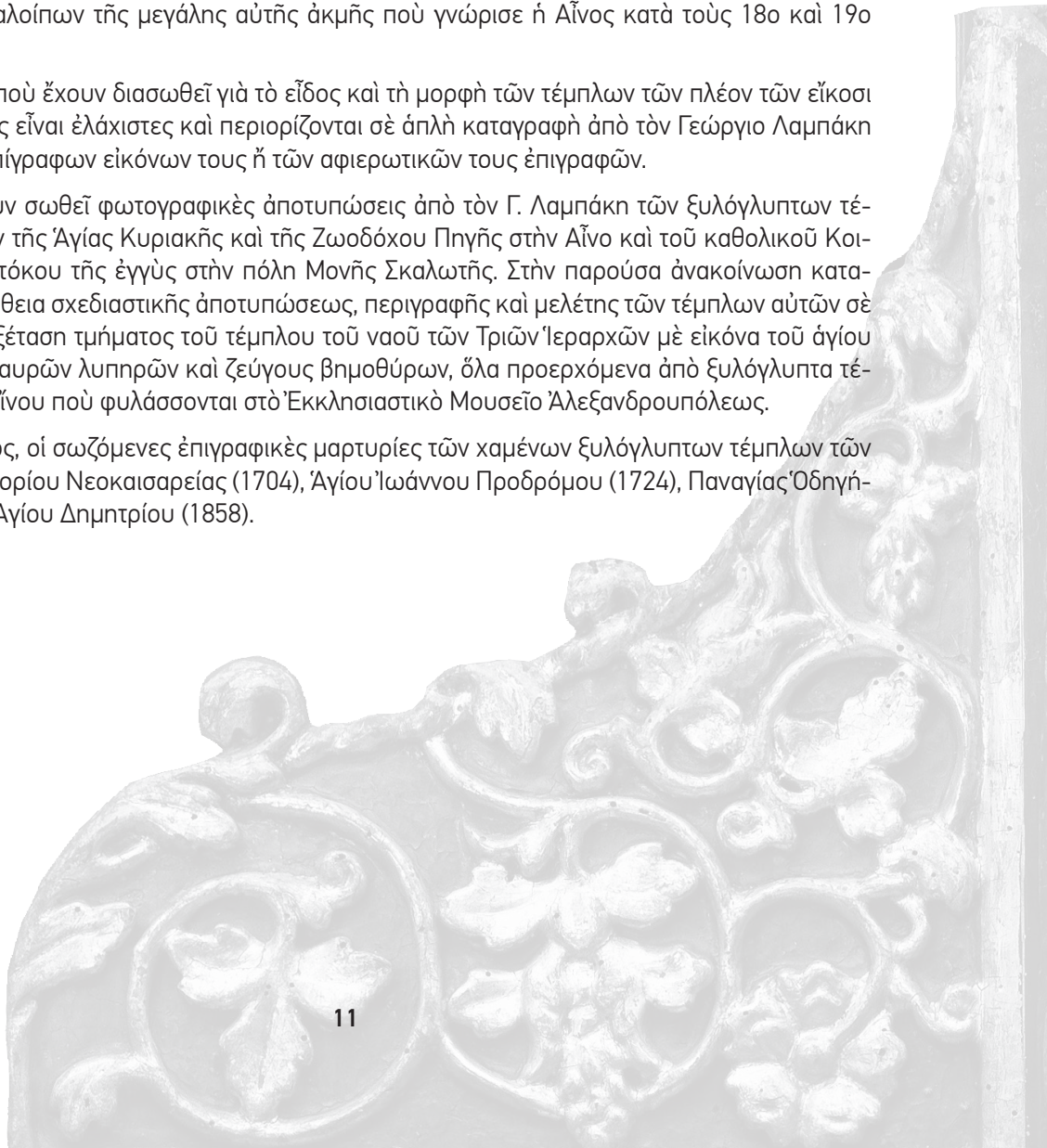
Ἡ θέσις τῆς Αἴνου στίς ἐκβολῆς τοῦ Ἑβρου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἰδιαίτερα εὐνοϊκῆς γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ συνθῆκες ποὺ ἐπικράτησαν στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰῶνα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀναδειχθεῖ τὸ λιμάνι τῆς ὡς ὁ κύριος ἐξαγωγικὸς φορέας τοῦ ἐμπορίου τῆς θράκης συσσωρεύοντας πολὺ πλοῦτο στὴν πόλιν. Ἡ οἰκονομικὴ εὐρωστία τῆς συνεχῶς ἰσχυροποιούμενης ἀστικῆς τάξεως καὶ τῶν δυναμικῶν ἐπαγγελματικῶν συντεχνιῶν προβλήθηκε μέσω πληθώρας χορηγιῶν ἀρχικὰ γιὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν ὑπαρχόντων βυζαντινῶν ναῶν τῆς πόλεως καὶ στὴ συνέχεια γιὰ τὴν ἀνέγερσιν καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ νέων ἐκκλησιῶν.

Δυστυχῶς ἡ καταστρεπτικὴ πυρκαγιὰ τοῦ 1867, οἱ ἐκτεταμέναι καταστροφῆς κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ ἡ συστηματικὴ κατεδάφιση τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς πόλεως ἀμέσως μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον ἐξαφάνισαν τὴ συντριπτικὴν πλειονότητα τῶν ὑλικῶν καταλοίπων τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀκμῆς ποὺ γνώρισεν ἡ Αἴνος κατὰ τοὺς 18ο καὶ 19ο αἰῶνες.

Οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχουν διασωθεῖ γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὴ μορφή τῶν τέμπλων τῶν πλέον τῶν εἴκοσι ναῶν τῆς πόλεως εἶναι ἐλάχισται καὶ περιορίζονται σὲ ἀπλὴ καταγραφὴ ἀπὸ τὸν Γεώργιον Λαμπάκην τὸ 1902 τῶν ἐνεπίγραφων εἰκόνων τοὺς ἢ τῶν αφιερωτικῶν τοὺς ἐπιγραφῶν.

Τύχη ἀγαθῆ ἔχουν σωθεῖ φωτογραφικῆς ἀποτυπώσεις ἀπὸ τὸν Γ. Λαμπάκην τῶν ξυλόγλυπτων τέμπλων τῶν ναῶν τῆς Ἁγίας Κυριακῆς καὶ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὴν Αἴνον καὶ τοῦ καθολικοῦ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς ἐγγύς στὴν πόλιν Μονῆς Σκαλωτῆς. Στὴν παρούσα ἀνακοίνωσιν καταβάλλεται προσπάθεια σχεδιαστικῆς ἀποτυπώσεως, περιγραφῆς καὶ μελέτης τῶν τέμπλων αὐτῶν σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐξέτασιν τμήματος τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν μὲ εἰκόνα τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, δύο σταυρῶν λυπηρῶν καὶ ζεύγους βημοθύρων, ὅλα προερχόμενα ἀπὸ ξυλόγλυπτα τέμπλα ναῶν τῆς Αἴνου ποὺ φυλάσσονται στὸ Ἑκκλησιαστικὸ Μουσεῖο Ἀλεξανδρουπόλεως.

Ἐξετάζονται, τέλος, οἱ σωζόμεναι ἐπιγραφικῆς μαρτυρίαι τῶν χαμένων ξυλόγλυπτων τέμπλων τῶν ναῶν Ἁγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (1704), Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου (1724), Παναγίας Ὁδηγήτριας (1777) καὶ Ἁγίου Δημητρίου (1858).

Αλέξανδρος Αναγνωστόπουλος

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ι. Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου Αηδονοχωρίου Σερρών (1773)

Στο ναό της Κοιμήσεως Θεοτόκου στο Αηδονοχώρι Σερρών διατηρείται σε άριστη κατάσταση ένα υψηλής καλλιτεχνικής ποιότητας και αισθητικής ξυλόγλυπτο τέμπλο, που φιλοτεχνήθηκε το 1773, σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή, η οποία αναγράφεται στην αχιβάδα του κάτω κεταμπέ της δεσποτικής εικόνας του Χριστού. Το τέμπλο αποτελείται από τα θωράκια, τις δεσποτικές εικόνες, το Δωδεκάορτο και τον Εσταυρωμένο με τα λυπηρά στο κλαδί. Το ξυλόγλυπτο είναι επιχρυσωμένο, ενώ το βάθος κατά τόπους είναι επιχρισμένο με ερυθρό και λαδοπράσινο χρώμα. Ο πλούσιος διάκοσμος εκτελείται με την πρόστυπη τεχνική σε χαμηλό ανάγλυφο. Οι πεσίσκοι κοσμούνται με ανθοφόρους βλαστούς που ανέρχονται από ανθοδοχεία. Τα θωράκια κοσμούνται με αγγεία από τα οποία εκπορεύονται ανθοφόροι βλαστοί. Οι κίονες στα διάστυλα κοσμούνται με ανθοφόρους και καρποφόρους κλάδους και πουλιά που ραμφίζουν φίδια. Στην Ωραία Πύλη το βημόθυρο διαιρείται σε δύο ζώνες. Η ανώτερη ζώνη κοσμείται με πυκνό γλυπτό διάκοσμο, πολυέλικτη κληματίδα, πτηνά που ραμφίζουν τσαμπιά, ζώα και δράκοντες. Η κατώτερη ζώνη φέρει ακόσμητα τέσσερα ζεύγη με κιονοστήρικτα τοξοειδή διάχωρα σε δύο επάλληλες σειρές. Οι κάτω κεταμπέδες κοσμούνται με σκηνές από την Παλαιά Διαθήκη, αχιβάδες, δράκοντες, πουλιά, μέσα σε πλούσιο άνθινο διάκοσμο. Οι δεσποτικές εικόνες του τέμπλου περιβάλλονται από στενό πλαίσιο με έκτυπο διάκοσμο και επιστέφονται από τους επάνω κεταμπέδες και τα τοξωτά κεμέρια, τα οποία στο κέντρο φέρουν ροζέτα. Ο θριγκός είναι ελαφρώς κεκλιμένος προς τον κυρίως ναό και κοσμείται με κλάδους αμπέλου και καρπούς. Οι εικόνες Δωδεκαόρτου είναι τοποθετημένες μέσα σε έξεργη και ανάγλυφη κιονοστοιχία, η οποία επιστέφεται με χερουβείμ. Στην πυραμίδα ο Εσταυρωμένος με τα λυπηρά στηρίζονται σε ζεύγος δρακόντων με συμπλεκόμενες ουρές. Η οργάνωση και η διάρθρωση της θεματολογίας του, η φυσιοκρατική απόδοση με επιμέρους λεπτομέρειες και η ακριβής κατασκευή του το 1773, το εντάσσουν στη δραστηριότητα έμπειρου συνεργείου ξυλογλυπτών.

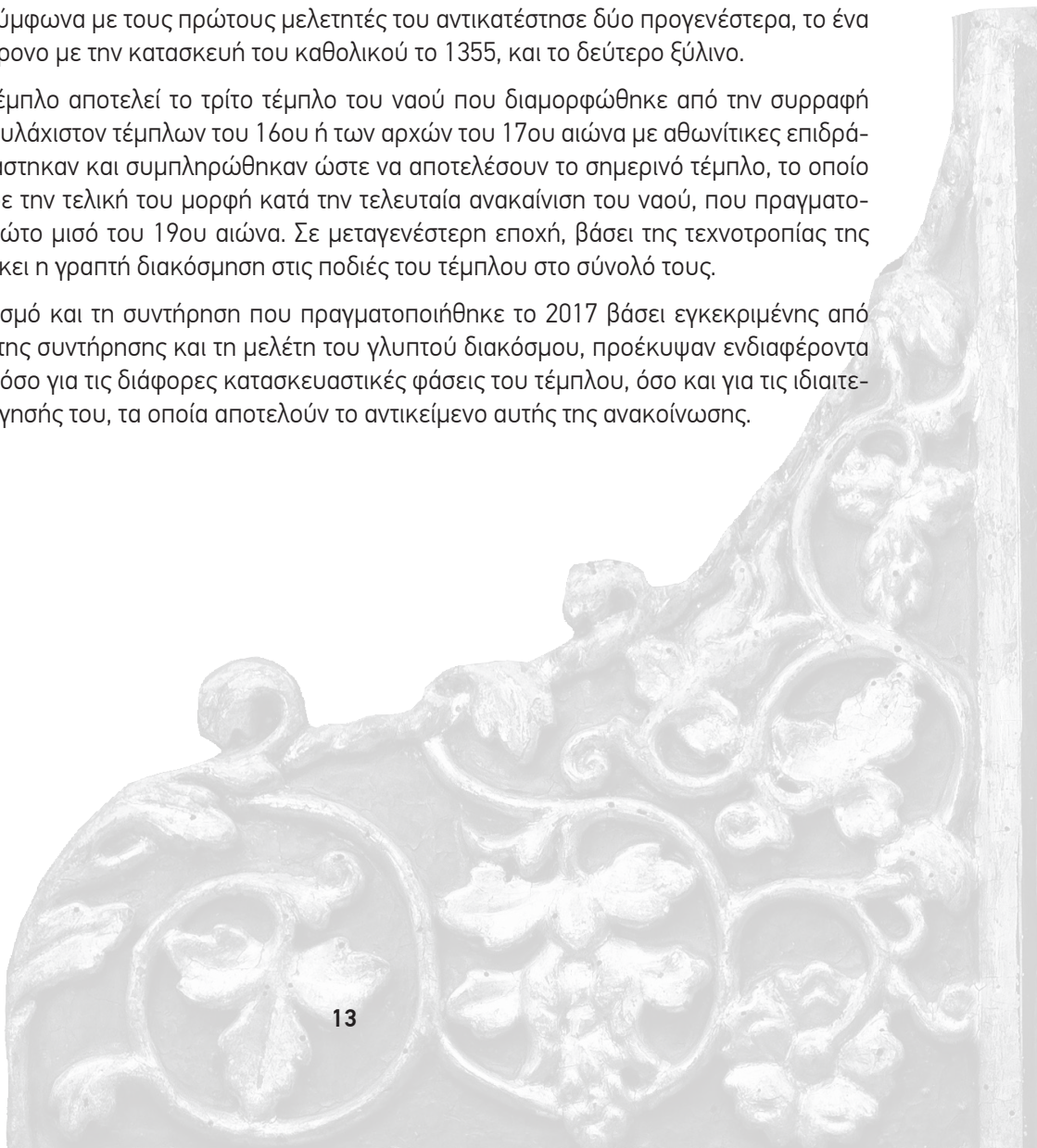
Ηλέκτρα Καραγιαννίδου – Αικατερίνη Κούσουλα

Το τέμπλο του καθολικού της μονής Βλατάδων Θεσσαλονίκης: συνολική εξέταση μετά από νέες παρατηρήσεις

Το καθολικό της μονής Βλατάδων Θεσσαλονίκης, αφιερωμένο στον Παντοκράτορα και στην Μεταμόρφωση του Σωτήρος, βρίσκεται στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης. Η ίδρυση της μονής από τους Κρήτες αδελφούς Βλατάδες, μαθητές του Γρηγορίου Παλαμά τοποθετείται στα μέσα του 14ου αιώνα, πιθανώς ως ανακατασκευή προγενέστερου, υφιστάμενου στην ίδια θέση ναού. Μέσα στην Τουρκοκρατία κατασκευάστηκε το βόρειο παρεκκλήσι με τον συνεχόμενο ξυλόστεγο περίδρομο στην βόρεια και δυτική πλευρά. Το 1907 έγινε ανακαίνιση του μνημείου, όπως πληροφορεί σχετική επιγραφή πάνω από την δυτική είσοδο. Το τέμπλο του κεντρικού κλίτους του καθολικού της Μονής Βλατάδων, σύμφωνα με τους πρώτους μελετητές του αντικατέστησε δύο προγενέστερα, το ένα μαρμάρινο, σύγχρονο με την κατασκευή του καθολικού το 1355, και το δεύτερο ξύλινο.

Το υφιστάμενο τέμπλο αποτελεί το τρίτο τέμπλο του ναού που διαμορφώθηκε από την συρραφή τμημάτων δύο τουλάχιστον τέμπλων του 16ου ή των αρχών του 17ου αιώνα με αθωνίτικες επιδράσεις, που συνδυάστηκαν και συμπληρώθηκαν ώστε να αποτελέσουν το σημερινό τέμπλο, το οποίο εκτιμάται ότι πήρε την τελική του μορφή κατά την τελευταία ανακαίνιση του ναού, που πραγματοποιήθηκε στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Σε μεταγενέστερη εποχή, βάσει της τεχνοτροπίας της ζωγραφικής, ανήκει η γραπτή διακόσμηση στις ποδιές του τέμπλου στο σύνολό τους.

Μετά τον καθαρισμό και τη συντήρηση που πραγματοποιήθηκε το 2017 βάσει εγκεκριμένης από το ΥΠ.ΠΟ.Α μελέτης συντήρησης και τη μελέτη του γλυπτού διακόσμου, προέκυψαν ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τόσο για τις διάφορες κατασκευαστικές φάσεις του τέμπλου, όσο και για τις ιδιαίτερες χρονολόγησής του, τα οποία αποτελούν το αντικείμενο αυτής της ανακοίνωσης.

Μαρία Τσιάπαλη - Σβετλάνα Βιβντένκο

Αρχαιομετρική διερεύνηση του γραπτού διακόσμου του ξυλόγλυπτου τέμπλου στο ναό του Αγίου Γεωργίου στο Σοχό

Στη μελέτη παρουσιάζονται τα πρώτα αποτελέσματα της αρχαιομετρικής εξέτασης του γραπτού διακόσμου του ξυλόγλυπτου τέμπλου από το ναό του Αγίου Γεωργίου στο Σοχό. Επιχειρείται σύγκριση των δεδομένων με το γραπτό διάκοσμο του τέμπλου από το ναό του Αγίου Αθανασίου στη Χωρούδα.

Στο αρχικό στάδιο η μελέτη επικεντρώθηκε στην ταυτοποίηση των ανόργανων χρωστικών της ζωγραφικής. Χρησιμοποιήθηκαν τα δείγματα των χρωστικών τα οποία ελήφθησαν από τους ημικιονίσκους που χωρίζουν τις δεσποτικές εικόνες στη μεσαία ζώνη του τέμπλου και από τα θωράκια της κατώτερης ζώνης. Επιπλέον, στο ναό του Αγίου Γεωργίου εξετάστηκε ένα βημόθυρο, που είναι τοποθετημένο στο τμήμα του νότιου κλίτους.

Στα δείγματα πραγματοποιήθηκαν οπτικές (παρατήρηση στο στέρεο και πολωτικό μικροσκόπιο) και φυσικοχημικές (μ-XRF και FTIR) αναλύσεις.

Μετά από συνολική επεξεργασία των αποτελεσμάτων, διαπιστώνουμε ότι στην πλούσια χρωστική παλέτα των ζωγράφων χρησιμοποιήθηκαν οι εξής κύριες χρωστικές:

- α) στους ημικιονίσκους - πράσινο Verdigris, ερυθρό μίνιο και αιματίτης (Σοχός), πράσινο Emerald, ερυθρό μίνιο (Χωρούδα),
- β) στα θωράκια - ουλτραμαρίνη, λευκό του μολύβδου, κιννάβαρη, μίνιο, αιματίτης και μία οργανική ρόδινη χρωστική (Σοχός), ουλτραμαρίνη, κιννάβαρη, μίνιο, λευκό του μολύβδου, λευκό του ψευδαργύρου και πράσινο Emerald (Χωρούδα),
- γ) στις αρχικές παραστάσεις του βημόθυρου η καθαρή κιννάβαρη, ενώ στα σημεία της επιζωγράφισης – το μίγμα αιματίτη με μίνιο, η οργανική ρόδινη χρωστική και το πράσινο Emerald. Στην επιχρύσωση, αρχικά φύλλο χρυσού σε μπόλι και στις επιζωγραφίσεις σκόνη του ορείχαλκου.

Η έρευνα θα συνεχιστεί και η πληρέστερη ανάλυση των δειγμάτων θα μας εξασφαλίσει πιο ολοκληρωμένες πληροφορίες γι' αυτά.

Παρασκευή Παπαδημητρίου

Η έννοια της «συμμετρίας» στα βημόθυρα. Το παράδειγμα του βημόθυρου της Ι. Μ. Παντοκράτορος του Αγίου Όρους

Η «συμμετρία» είναι βασικό στοιχείο στη δημιουργία της σύνθεσης των βημόθυρων και επιτυγχάνεται κυρίως με την αποφυγή του τυχαίου, τόσο στη γραπτή τους διακόσμηση, όσο και στην ξυλόγλυπτη. Παράλληλα, η συμμετρία εκφράζεται με την επανάληψη των θεμάτων στα δυο φύλλα των βημόθυρων. Με τον τρόπο αυτό αποδίδεται η τάξη και η αρμονία, κατηγορίες που χαρακτηρίζουν τον Θείο κόσμο, όπου δεν υπάρχει θέση για το «χάος». Όλες οι παραπάνω έννοιες, όπως διαπιστώνουμε, εκφράζουν τόσο τον θεολογικό συμβολισμό, όσο και τη λειτουργική χρήση των βημόθυρων.

Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα που θα μπορούσαμε να επισημάνουμε για να προσδιορίσουμε τις παραπάνω έννοιες, αποτελεί το βημόθυρο της Ι. Μονής Παντοκράτορος του Αγίου Όρους, του 1622. Το συγκεκριμένο βημόθυρο παρουσιάζει όλα τα τυπικά στοιχεία που συναντάμε στα βημόθυρα, τα οποία εκφράζουν τον βαθύτερο συμβολισμό τους. Ωστόσο, παρουσιάζει και ορισμένα στοιχεία που συναντάμε σπάνια ή και καθόλου στα βημόθυρα. Παρότι, λόγου χάρη, τα ζωγραφικά του στοιχεία είναι πολλά, επικρατεί η ξυλόγλυπτη διακόσμηση, ενώ τα εικονιστικά θέματα, ακόμη και το κυρίαρχο του Ευαγγελισμού, αποδίδονται σε μικρή κλίμακα. Σπάνια στοιχεία είναι τα είκοσι δύο ένθετα μετάλλια, η παρουσία των ξυλόγλυπτων μονόκερων ή ίππων (:), η επιγραφή με την υπογραφή του ξυλογλύπτη και το θέμα της επίστεψης του σταθμού του. Ωστόσο, θα διαπιστώσουμε ότι ακόμη και αυτά τα σπάνια στοιχεία, δεν ξεφεύγουν από τον κανόνα της «συμμετρίας», καθώς εκφράζουν, με τον τρόπο τους, τον θεολογικό συμβολισμό των βημόθυρων.

Ιωακείμ Α. Παπάγγελος – Αναστασία Καπανδρίτη

Το ξύλινο τέμπλο του κοιμητηριακού ναού της Νικήτης Χαλκιδικής

Ο Κοιμητηριακός ναός της Νικήτης ήταν και ο ένοριακός ναός του χωριού, μέχρι το 1867, όταν κτίσθηκε ο σωζόμενος ένοριακός ναός του Αγίου Νικήτα. Πυρπολήθηκε, όπως όλοι οι ένοριακοί ναοί της Χαλκιδικής χερσονήσου, κατά την φάση της καταστολής της επανάστασης, τον Ιούνιο του 1821, επισκευάσθηκε κατά την δεκαετία του 1830, καταστράφηκε και πάλι από πυρκαϊά (πιθανώς κατά την Επανάσταση του 1854) και επισκευάσθηκε το ±1920. Στις αρχικές τοιχοποιίες του έχουν διασωθῆ λίγες τοιχογραφίες του β' μισού του 16ου αϊ. Κατά την δεκαετία του 1930 πρέπει να κατασκευάσθηκε το υπάρχον τέμπλο του ναού, έργο έξοχου ξυλουργού, ο οποίος φαίνεται να έχει εργασθῆ κοντά σε συνεργείο που είχε νεοκλασικές έμπειρίες. Οί εικόνες του τέμπλου είναι εξαιρετικά έργα Άγιορειτικού εργαστηρίου, το οποίο πρέπει να έθήτευσε κοντά σε εργαστήριο που έκτελούσε παραγγελίες Άγιορειτών ρώσσω. Έπισημαίνουμε ότι οί εικόνες του τέμπλου έγιναν με παραγγελία τών γυναικών της Νικήτης τών οποίων οί σύζυγοι πολεμοῦσαν στην Βόρειο-Ἡπειρο, το 1941.

Ευπραξία Δουλγκέρη

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Αγίου Αθανασίου Ἄνω Παλαιάς Σκοτίνας Πιερίας

Σε επιβλητικό δασώδες τοπίο σε πλαγιά και υψόμετρο 730 μ. στον κάτω Όλυμπο, η βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου (υπήρξε ο κοιμητηριακός ναός του παλαιού οικισμού της Σκοτίνας). Μονόχωρος δρομικός ναός στην κάτοψη με νάρθηκα και στοά στην Νότια Πλευρά. Το αρχικό κτίσμα τοποθετείται στον 17ο αιώνα, και διαδοχικά προσετέθησαν η νότια στοά με τον δυτικό χώρο η οποία εφράχθη στο ανατολικό της άκρο το 1876. Οι συνολικές διαστάσεις του ναού είναι 22.5X11μ. Ο ναός είναι κατάγραφος με εξαίρετης τέχνης τοιχογραφικό διάκοσμο, του οποίου ο ζωγράφος δεν γνωστοποιείται.

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο, καταλαμβάνει το Ιερό Βῆμα. Φέρει επιχρύσωση και κοσμεύεται με την τεχνική του χαμηλού αναγλύφου (πρόστυπη τεχνική) προβαλλόμενη σε ερυθρό και κυανό βάθος, αλλά και διάτρητη. Τα ξυλόγλυπτα μέρη του δεν αποτελούν ενιαίο σύνολο. Παρατηρείται η συρραφή διαφορετικών τμημάτων. Διαίρεται οριζόντια σε ζώνες. Την Βάση με τον Θριγκό και την Επίστεψη. Στην κάτω ζώνη τα ξύλινα θωράκια, στη μεσαία τα τοξωτά διάχωρα για τις δεσποτικές εικόνες και στην επάνω η Μεγάλη Δέηση με τους Αποστόλους. Η άνω ζώνη του Θριγκού κοσμεύεται με ζωόμορφες συνθέσεις. Την κορύφωση του τέμπλου αποτελούν τα λυπηρά με τον Εσταυρωμένο. Δεν διασώζεται κτητορική επιγραφή. Η διατήρησή του συνόλου του τέμπλου χρήζει άμεσου συντηρήσεως, καθώς έχει υποστεί κακότεχνες μεταποιήσεις, αλλά και φυσική φθορά.

Αικατερίνη Κούσουλα

Τέμπλα του 18ου αιώνα στη Σιάτιστα Κοζάνης

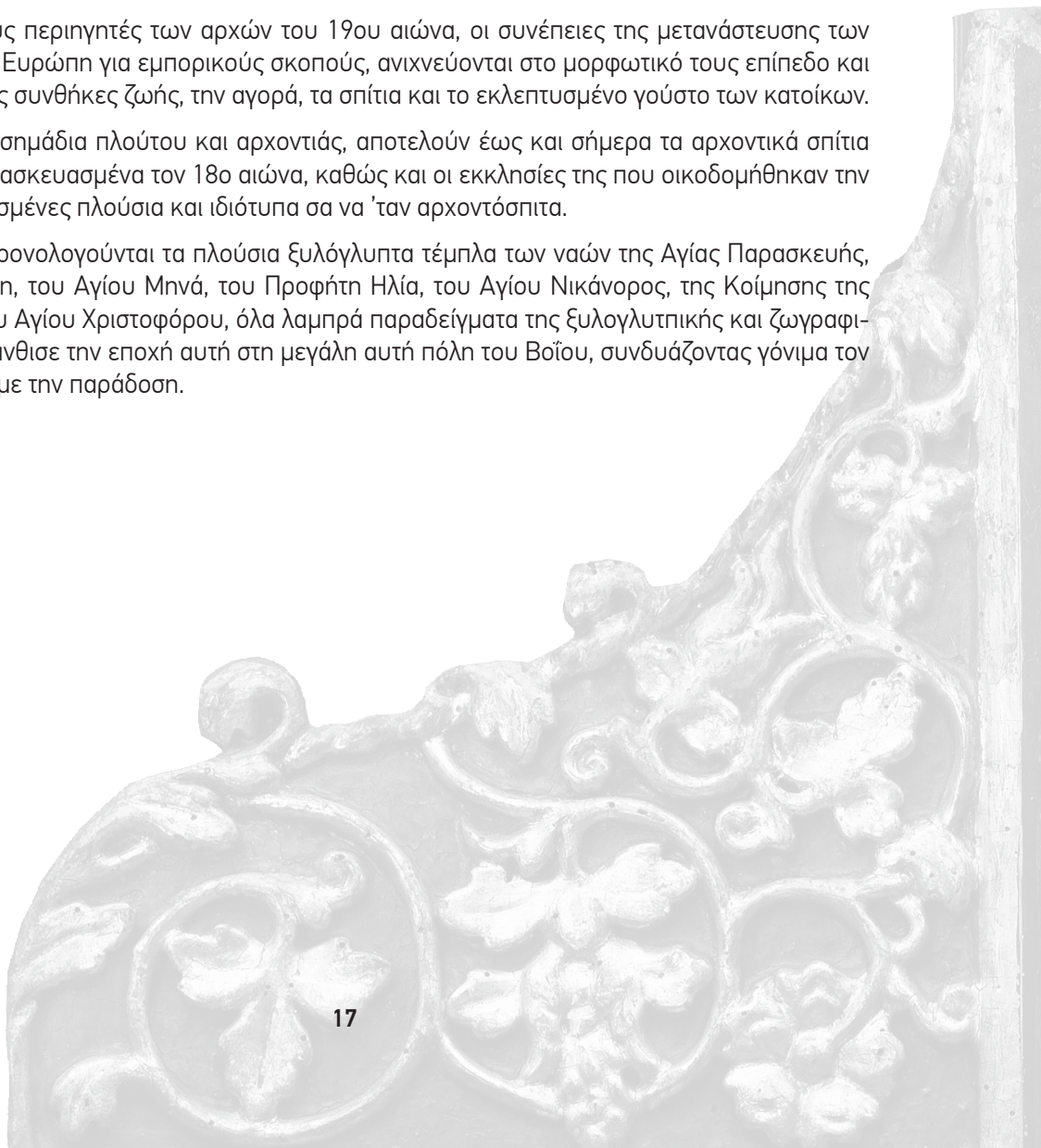
Ο 18ος αιώνας υπήρξε χρυσή εποχή για την πόλη της Σιάτιστας. Κτισμένη σε δύο συνοικίες, τη Γεράνεια και τη Χώρα, η πόλη ιδρύθηκε πιθανώς τον 15ο αιώνα. Ήδη από τον 17ο αιώνα, η Σιάτιστα ήταν πληθυσμιακά και οικονομικά ακμαία πόλη, ενώ ο πληθυσμός της φαίνεται να πολλαπλασιάζεται κατά τον 18ο αιώνα.

Η οικονομία της Σιάτιστας από νωρίς στηρίχθηκε στην κτηνοτροφία, την αμπελουργία και την κατεργασία της γούνας. Ωστόσο, κύρια πηγή πλουτισμού των Σιατιστινών από τον 17ο αιώνα και έπειτα, υπήρξε το διαμετακομιστικό εμπόριο. Κατά το τελευταίο τέταρτο του 17ου αιώνα, ολόκληρο τον 18ο και τις αρχές του 19ου αιώνα, οι Σιατιστινοί εμπορεύονταν στην Βόρεια Ιταλία –με κύριο σταθμό τη Βενετία–, στην Αυστρία και στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, στη Βόρεια Βαλκανική, στην Κωνσταντινούπολη και στη Ρωσία.

Σύμφωνα με τους περιηγητές των αρχών του 19ου αιώνα, οι συνέπειες της μετανάστευσης των Σιατιστινών στην Ευρώπη για εμπορικούς σκοπούς, ανιχνεύονται στο μορφωτικό τους επίπεδο και στο ήθος τους, τις συνθήκες ζωής, την αγορά, τα σπίτια και το εκλεπτυσμένο γούστο των κατοίκων.

Αδιαμφισβήτητα σημάδια πλούτου και αρχοντιάς, αποτελούν έως και σήμερα τα αρχοντικά σπίτια της Σιάτιστας κατασκευασμένα τον 18ο αιώνα, καθώς και οι εκκλησίες της που οικοδομήθηκαν την ίδια εποχή, στολισμένες πλούσια και ιδιότυπα σα να 'ταν αρχοντόσπιτα.

Τον 18ο αιώνα χρονολογούνται τα πλούσια ξυλόγλυπτα τέμπλα των ναών της Αγίας Παρασκευής, του Αγίου Ιωάννη, του Αγίου Μηνά, του Προφήτη Ηλία, του Αγίου Νικάνορος, της Κοίμησης της Θεοτόκου και του Αγίου Χριστοφόρου, όλα λαμπρά παραδείγματα της ξυλογλυπτικής και ζωγραφικής τέχνης που άνθισε την εποχή αυτή στη μεγάλη αυτή πόλη του Βοΐου, συνδυάζοντας γόνιμα τον κοσμοπολιτισμό με την παράδοση.

Ανδρέας Τσώκας,

Γενέθλιο πέρας. Το εν Μοναστηρίω τέμπλο του Αγίου Δημητρίου

Η παρουσίαση του ξυλόγλυπτου τέμπλου του καθεδρικού ναού του Αγίου Δημητρίου στο Μοναστήρι στην γειτονική πάλαι ποτέ ΠΓΔΜ, φιλοδοξεί με την καταγραφή των πληροφοριών που διασώζει, να συμβάλλει στη διερεύνηση της λειτουργίας και δραστηριοποίησης της ελληνορθόδοξης κοινότητας της πόλης.

Οι επιλογές κατασκευής, η ανάθεση του έργου, ο προσδιορισμός των αισθητικών αποτιμήσεων, το ξυλογλυπτικό εργαστήριο, η δράση και η ταυτότητα του, προσδιορίζουν τα πεδία ανίχνευσης δημιουργίας και λειτουργίας ενός κορυφαίου έργου ξυλογλυπτικής την τέταρτη δεκαετία του 19ου αιώνα, εποχή μετάβασης και επαναπροσδιορισμού.

Η προβολή των επιλογών διακόσμησης και εξοπλισμού του κεντρικού λατρευτικού μνημείου της ελληνορθόδοξης κοινότητας Μοναστηρίου φιλοδοξεί να διευκρινίσει πτυχές της συνειδητής ταυτότητας των κατοίκων της εποχής.

Η ερευνητική, μελετητική, ιστοριογραφική και πολιτική προσέγγιση και αντιμετώπιση του τέμπλου του Αγίου Δημητρίου, τις δεκαετίες που ακολουθούν την κατασκευή του μέχρι σήμερα περιγράφουν καταληκτικά, τον βίο ενός έργου τέχνης ως ένδειξη ταυτότητας.

Ασημίνα Καρδάση

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ι. Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου στο Ελληνικό Ιωαννίνων

Το τέμπλο του Ι. Ν. Κοιμήσεως της Θεοτόκου εκτείνεται σε όλο το μήκος του Ιερού Βήματος. Έχει εκτελεσθεί σε έξοργο ανάγλυφο και κοσμείται με φυτικά θέματα, πτηνά και ανθρώπινες μορφές.

Η δομή του ακολουθεί την τυπική διάταξη των μεταβυζαντινών εικονοστασιών με τα θωράκια στη βάση, τη ζώνη των δεσποτικών εικόνων, τον θριγκό και την επίστεψη –πυραμίδα με τα λυπηρά.

Το τέμπλο τοποθετηθήκε στο ναό μετά την εικονογράφηση του μνημείου στο β' μισό του 17ου αιώνα, από τους Γραμμοστινούς ζωγράφους Δημήτριο και Γεώργιο. Αντικατέστησε το αρχικό τέμπλο, ίχνη της στερέωσης του οποίου διακρίνονται στους πεσσούς του ιερού Βήματος.

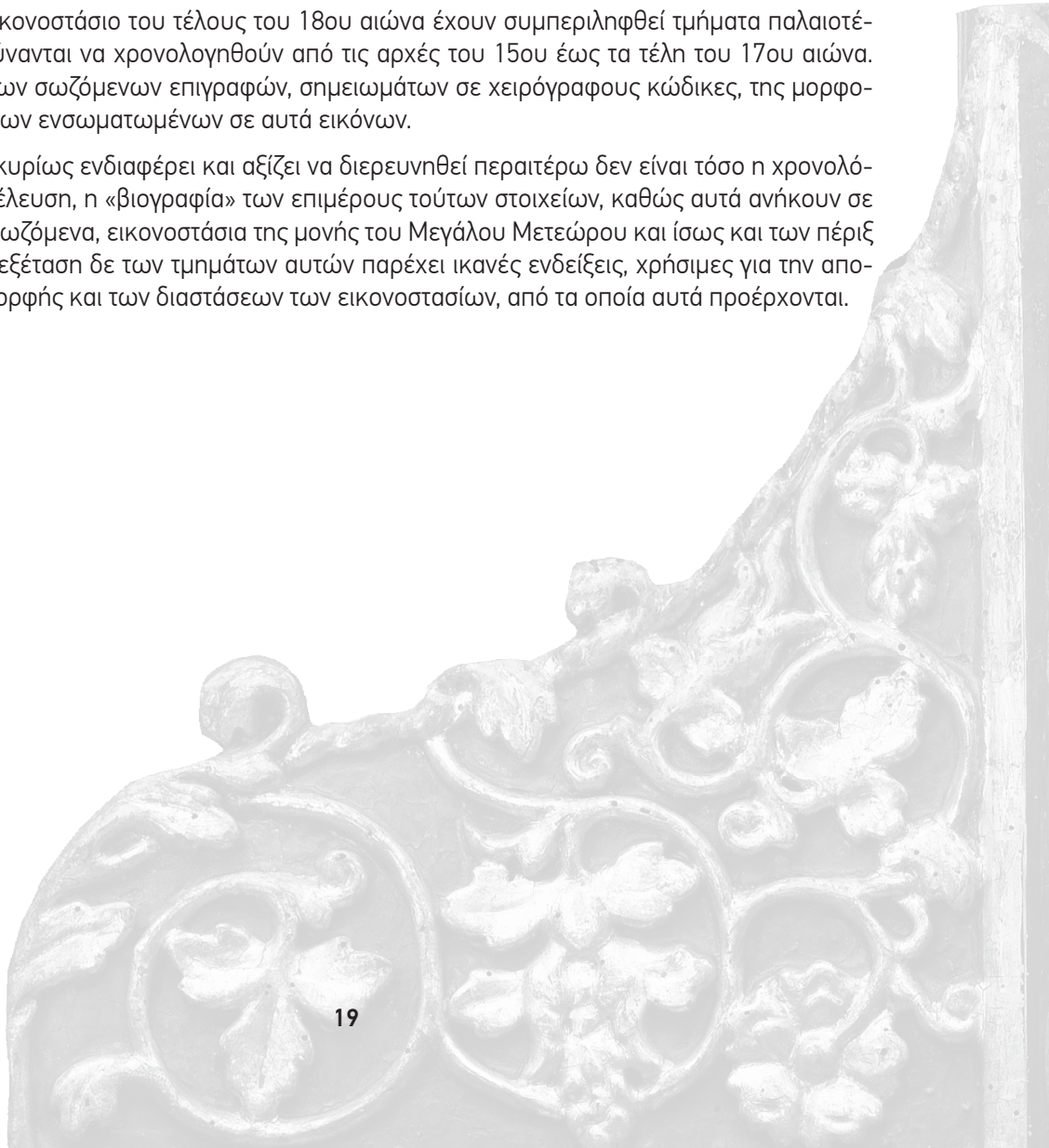
Κωνσταντίνος Βαφειάδης

Το τέμπλο του νέου καθολικού της Ι. Μ. Μεγάλου Μετεώρου: προέλευση και χρονολόγηση των δομικών του τμημάτων

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του νέου καθολικού της μονής του Μεγάλου Μετεώρου (Μεταμορφώσεως) απαρτίζεται από τμήματα διαφόρων εποχών, όπως συμβαίνει σε πολλές άλλες περιπτώσεις. Η σημερινή του μορφή χρονολογείται στα 1791, επί ηγουμένης Παρθενίου, οπότε ανακαινίζεται με την συνδρομή του μητροπολίτη Σταγών Παϊσίου (1784-1808), διαπρεπή αρχιερέα από τον Κλεινοβό του Ασπροποτάμου, μετέπειτα μητροπολίτη Σιληβρίας (1816) και τέλος Φιλιππουπόλεως (1818-†1821/22). Επιγραφή, μάλιστα, άνωθεν της Ωραίας πύλης αναφέρει: ἐπὶ ἡγουμένου Παρθενίου καὶ διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου Ἀνοτοπίτη Κώστα Μετσοβίτη 1791 Αὐγούστου 6.

Εντούτοις, στο εικονοστάσιο του τέλους του 18ου αιώνα έχουν συμπεριληφθεί τμήματα παλαιότερων, τα οποία δύνανται να χρονολογηθούν από τις αρχές του 15ου έως τα τέλη του 17ου αιώνα. Τούτο δε βάσει των σωζόμενων επιγραφών, σημειωμάτων σε χειρόγραφους κώδικες, της μορφολογίας αλλά και των ενσωματωμένων σε αυτά εικόνων.

Αυτό όμως που κυρίως ενδιαφέρει και αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω δεν είναι τόσο η χρονολόγηση, όσο η προέλευση, η «βιογραφία» των επιμέρους τούτων στοιχείων, καθώς αυτά ανήκουν σε αρχαιότερα, μη σωζόμενα, εικονοστάσια της μονής του Μεγάλου Μετεώρου και ίσως και των πέριξ μετοχιών της. Η εξέταση δε των τμημάτων αυτών παρέχει ικανές ενδείξεις, χρήσιμες για την αποκατάσταση της μορφής και των διαστάσεων των εικονοστασίων, από τα οποία αυτά προέρχονται.

Αιμιλιανός Χ. Γκέκας

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Οξύνειας

Στην είσοδο του χωριού Οξύνεια Καλαμπάκας βρίσκεται χτισμένος ο μεταβυζαντινός ναός του Αγίου Γεωργίου. Η επιγραφή στο δεύτερο στρώμα τοιχογραφιών, από Χιονιαδίτες ζωγράφους, αναφέρει ότι ο ναός ιστορήθηκε το 1779. Το ξύλινο τέμπλο του ναού έχει τριμερή διάταξη, εκτείνεται κατακόρυφο σε όλο το πλάτος της ανατολικής πλευράς του μονόκωρου ναού και ανήκει στον τύπο Β'. Αν και σώζεται σχεδόν ακέραιο, εκτός από τα βημόθυρα, στο σύνολο δεν βρέθηκε κτητορική επιγραφή.

Ο γλυπτός διάκοσμός του είναι επιχρυσωμένος, διαμορφώνεται σε τρεις καθ' ύψος ζώνες και μορφολογικά ακολουθεί την τυπική διάρθρωση, που διακρίνεται από τα εξής κύρια μέρη, με κατεύθυνση από την βάση προς την άνω απόληξή του: α) στην κάτω ζώνη με τα ξύλινα θωράκια, β) στην μεσαία με τις Δεσποτικές εικόνες και γ) στην επάνω με τη Μεγάλη Δέηση και το Δωδεκάορτο.

Στο τέμπλο ανοίγονται δύο θύρες, η κεντρική της Ωραίας Πύλης και η βόρεια της Πρόθεσης. Αρκετά σπάνιο αποτελούν τα ξυλόγλυπτα «προσκυντάρια» που πλαισιώνουν τις Δεσποτικές εικόνες της Παναγίας και του πάτρωνα Αγίου Γεωργίου.

Ο θριγκός, της τρίτης ζώνης του τέμπλου, αποτελείται από επάλληλες ανάγλυφες ταινίες και δύο σειρές γραπτών εικόνων με σκηνές του Δωδεκαόρτου και της Μεγάλης Δέησης. Η ολοκλήρωση του τέμπλου γίνεται με τα Λυπηρά, τα οποία μορφολογικά ανήκουν στον τύπο Γ'.

Η έλλειψη επιγραφής στο τέμπλο της Οξύνειας δυσκολεύει την χρονολόγησή του. Πρόκειται, όμως, για ένα καλοδιατηρημένο έργο, που παρά την απώλεια των βημοθύρων του αποτελεί ένα σημαντικό πρότυπο τέμπλο. Με βάση τα τεχνοτροπικά του, κυρίως, χαρακτηριστικά, τη δομή και το σχέδιο οδηγούμαστε στο συμπέρασμα της χρονολόγησής του στο δεύτερο μισό του 18ου αι.

Γραμμάτω - Χρυσοβαλάντω Παπαναστασούλη

Το τέμπλο του ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Πύθιο Ελασσόνας

Ο ναός της Παναγίας στο Πύθιο βρίσκεται στο νεκροταφείο του χωριού και είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Υπήρξε καθολικό Μονής, η οποία πιθανόν καταστράφηκε στα τέλη του 18ου αιώνα από επιδρομή Τουρκαλβανών. Ο ναός είναι μία τρίκλιτη βασιλική με πεντάπλευρη αψίδα ιερού, ασύμμετρο νάρθηκα και χαγιάτι. Η πρώτη αρχιτεκτονική του φάση χρονολογείται στον 11ο-12ο αιώνα όταν χτίζεται ο μικρών διαστάσεων μονόχωρος ναός, η δεύτερη τον 14ο αιώνα με την υπερύψωση του ναού και την προσθήκη του νάρθηκα στα δεξιά, η τρίτη φάση στα 1638 όταν προστίθενται τα δύο πλάγια κλίτη και κατασκευάζεται το δεύτερο τέμπλο, ενώ η τελευταία στα 1693 με τη μετατροπή του νάρθηκα σε δίκλιτο. Ο ναός είναι κατάγραφος εσωτερικά με πρώτη φάση τοιχογράφησης να τοποθετείται χρονικά στον 16ο αιώνα. Διαθέτει ένα εξαιρετικό ξυλόγλυπτο τέμπλο. Το τέμπλο αποτελείται από τρία μέρη. Το κεντρικό που είναι ομοιογενές και χρονολογείται μάλλον στις αρχές του 17ου αιώνα και τα δύο πλαϊνά που τοποθετούνται στα κλίτη και είναι όμοια μεταξύ τους. Τα πλαϊνά τμήματα του τέμπλου είναι προγενέστερα και μάλλον μεταφέρθηκαν από το κεντρικό κλίτος στα πλάγια όταν ο ναός μετατράπηκε από μονόχωρος σε τρίκλιτος. Το τέμπλο του ναού αποτελεί ένα σημαντικό μνημείο καθώς διασώζει μία σπάνια τεχνική από την οποία λίγα δείγματα σώζονται σήμερα στη Θεσσαλία.

Πάρις Ευγενικός

Παρατηρήσεις στην εξέλιξη του ξυλόγλυπτου τέμπλου στην περιοχή της Όσσας.

Η μετάβαση από τον 16ο στον 17ο αιώνα

Η ανακοίνωση αποσκοπεί στην παρουσίαση πρώιμων ξυλόγλυπτων τέμπλων που εντοπίσαμε σε επιτόπιες έρευνες στην περιοχή της Όσσας και στη σκιαγράφιση της εξελικτικής τους πορείας από το β' μισό του 16ου αι. στον 17ο αιώνα.

Στην ευρύτερη περιοχή της Αγιάς εντοπίσθηκε ένα σύνολο τέμπλων, που συνδυάζουν τη γραπτή και ξυλόγλυπτη διακόσμηση και χρονικά ανάγονται στο β' μισό του 16ου αι. Τα ανωτέρω τέμπλα, με αντιπροσωπευτικότερο αυτό του καθολικού της μονής του Αγ. Παντελεήμονος Αγιάς (1579), παρουσιάζουν ορισμένα ιδιαίτερα μορφολογικά και τεχνοτροπικά γνωρίσματα. Στο θριγκό αναπτύσσεται μία γραπτή ζώνη όπου απεικονίζεται η Μ. Δέηση και πλαισιώνεται από λεπτές οριζόντιες ξυλόγλυπτες

ταινίες, οι οποίες κοσμούνται με γεωμετρικά μοτίβα εκτελεσμένα σε χαμηλό ανάγλυφο. Επιπλέον, στην κάτω ζώνη του θριγκού διαμορφώνεται μια οριζόντια ζώνη με γραπτό ανθοφυτικό διάκοσμο επηρεασμένο, όπως και τα χαρακτηριστικά οξυκόρυφα τόξα των υπέρθυρων, από την ισλαμική τέχνη.

Στον 17ο αιώνα παρατηρούμε ότι τα σύνολα, αν και στην πλειονότητά τους διασώζονται αποσπασματικά, διαφοροποιούνται αισθητά από τα προγενέστερα τέμπλα της περιοχής. Πρόκειται για ξυλόγλυπτα τέμπλα σε πρόστυπη τεχνική από τα οποία απουσιάζει ο γραπτός διάκοσμος. Επιπλέον, επεκτείνεται ο καθ' ύψος άξονας με τη διαμόρφωση τριών ζωνών στον θριγκό, όπου ανάμεσά τους παρεμβάλλονται ξυλόγλυπτες ταινίες, διακοσμημένες κυρίως με επιχρυσωμένα φυτικά σχέδια ή σχηματοποιημένα μοτίβα, που προβάλλουν σε ερυθρό και κυανό βάθος. Ακόμη, τα σύνολα παρουσιάζουν ορισμένες χαρακτηριστικές ιδιοτυπίες, όπως η αντίστροφη διάταξη των ζωνών της Μ. Δέησης και του Δωδεκαόρτου στον θριγκό και η ένθεση της βάσης της πυραμίδας στην ανώτερη ζώνη του θριγκού.

Τα κοινά τυπολογικά, τεχνοτροπικά και μορφολογικά στοιχεία πιστοποιούν ότι τα πρωιμότερα σύνολα αποτελούν έργα τοπικού συνεργείου ξυλογλυπτικής που έδρασε στο β' μισό του 16ου αι. στην ευρύτερη περιοχή της Αγιάς, ενώ τα ξυλόγλυπτα τέμπλα του 17ου αι. αποδίδονται σε ένα δεύτερο τοπικό εργαστήριο ξυλογλυπτικής στην Ανατολική Θεσσαλία, που δραστηριοποιείται κυρίως στο γειτονικό Πήλιο αλλά και στην Όσσα.

Σταυρούλα Σδρόλια

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού του Αγίου Αντωνίου στον Τύρναβο (1603). Συμβολή στη μελέτη των πρώιμων ξυλόγλυπτων του 17ου αιώνα

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού του Αγίου Αντωνίου στον Τύρναβο ανήκει στην κατηγορία των πρώιμων εικονοστασιών με δύο κύριες σειρές εικόνων, εκείνη των δεσποτικών εικόνων και εκείνη της Μεγάλης Δέησης. Επιπλέον, φέρει πρόσθετη σειρά με εικονίδια στην επίστεψη, όπου ο Σταυρός και τα λυπηρά. Όλες οι διαχωριστικές ταινίες ανάμεσα στις εικόνες καλύπτονται με ξυλόγλυπτο διάκοσμο, καθώς και οι επιστέψεις τους, ενώ το ίδιο συμβαίνει επίσης με τα τοξωτά πλαίσια των θυρών. Ο διάκοσμος είναι εκτελεσμένος ως επί το πλείστον σε επιπεδόγλυφη τεχνική, με διάτρητα τμήματα στην επίστεψη, ενώ το θεματολόγιο αντλείται από το φυτικό και ζωικό βασίλειο. Ο διακοσμητικός πλούτος και η σχετική ελευθερία αντιμετώπισης των θεμάτων αποτελούν στοιχεία πρωιμότητας, όπως δηλώνει επίσης η ενδιαφέρουσα αφιερωματική επιγραφή με τη χρονολογία 1603, στοιχείο σπανιότατο για τα τέμπλα της περιόδου. Τα παραπάνω στοιχεία επιτρέπουν την ένταξη του εξεταζόμενου συνόλου σε ομάδα βορειοελλαδικών εικονοστασιών παρόμοιας τεχνικής, καθώς και στην προώθηση της έρευνας της ξυλογλυπτικής γενικότερα.

Αθηνά Ζαχαρού-Λουτράρη

Το ξυλόγλυπτο μεταβυζαντινό τέμπλο του Ι. Ν. Γεννήσεως της Θεοτόκου στην Καστανιά Αγράφων (Ν. Καρδίτσας)

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του ιερού ναού Γεννήσεως της Θεοτόκου στην Καστανιά Αγράφων τοποθετήθηκε στον υφιστάμενο ναό κατά την κατασκευή του το 1956, όπως ακριβώς ήταν στον παλιό ναό που είχε κτιστεί το 1856 στην ίδια θέση. Σ' αυτόν μεταφέρθηκε από την ιστορική μονή της Μούχας, σύμφωνα με τους μελετητές της μονής και την προφορική παράδοση. Στην ανατοποθέτηση αυτή έγινε ανασύνθεση και συρραφή τμημάτων και από άλλο τέμπλο, πιθανόν από παλαιότερο ναό της Καστανιάς, καθώς και προσθήκες της εποχής.

Το τέμπλο ανήκει στα ξυλόγλυπτα του νεοελληνικού μπαρόκ του β' μισού του 18ου αιώνα. Είναι υψηλό, κατακόρυφο και ισοϋψές, με έξεργο ανάγλυφο συμπαγές στο μεγαλύτερο μέρος και λίγα τμήματα διάτρητα, περασμένο με σκούρο βερνίκι, χρωματισμένο σε μερικά σημεία και χρυσωμένο στα βημόθυρα, στον Εσταυρωμένο και τα Λυπηρά. Μήκους 12,15μ. και ύψους 3,50 εκτείνεται σε όλο το πλάτος του ναού συνεχές, με τρία ανοίγματα, της Ωραίας Πύλης, της Προθέσεως και του Διακονικού.

Ως προς το μήκος, με δεκατέσσερις κατακόρυφους στύλους (πεσίσκοι στην κατώτερη ζώνη και κιονίσκοι στη μεσαία των Δεσποτικών εικόνων), που εδράζονται σε ολόγλυφες κεφαλές λιονταριών, χωρίζεται σε δεκατρία διάστυλα: την Ωραία Πύλη, τις δύο πλάγιες θύρες και δέκα με τις Δεσποτικές εικόνες. Καταλήγει στα δύο άκρα σε κάθετη δαντελωτή ζώνη και ένα λεπτό κιονίσκο στερεωμένο στον τοίχο.

Καθ' ύψος ακολουθεί τη βασική τριμερή διάταξη των ξυλόγλυπτων τέμπλων της εποχής. Η κατώτερη ζώνη και η μεσαία περιλαμβάνουν την ταινία της βάσης, θωράκια, και πανωθωράκια (κεταμπέδες), τις εικόνες και την επίστεψη τους (κεμέρια). Το επιστύλιο, που επιστέφεται από τον Εσταυρωμένο και τα Λυπηρά, αποτελείται από τρεις οριζόντιες ζώνες με πλούσια διακόσμηση και μία ζώνη από μικρές εικόνες, δύο τύπων, είκοσι επτά συνολικά (Μεγάλη Δέηση, Αποστολικά, Δωδεκάορτο), που οι είκοσι μία εναλλάσσονται με ίσων διαστάσεων τοξωτά ξυλόγλυπτα μοτίβα.

Τα κύρια διακοσμητικά στοιχεία είναι βλαστοί αναδυόμενοι από ανθοδοχεία που ελίσσονται σε διάφορους σχηματισμούς με φύλλα και άνθη, που ξεπερνούν τα χίλια και βρίσκονται παντού σε σειρές, σε δέσμες, σε σχηματισμούς ή μεμονωμένα. Αριστουργηματικές μικρογραφικές μορφές, άγγελοι, προφήτες, ευαγγελιστές, ζώα και πτηνά ξεπροβάλλουν από τα πλούσια φυλλώματα. Στα θωράκια, τους κεταμπέδες και τα κεμέρια, σκηνές από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη (οι Πρωτόπλαστοι εικονίζονται σε τέσσερα θωράκια και η θυσία του Αβραάμ σε δύο), δικέφαλοι αετοί και συμβολικά ζώα εντυπωσιάζουν με τη μικρογλυπτική τους παρουσία και τη φυσιοκρατική τους απόδοση. Στο αριστερό βημόθυρο υπάρχει η επιγραφή: ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΟΛΥΖΟΥ ΙΕΡΕΩΣ (Πολύζος ιερέας εντοπίζεται στην περιοχή λίγο μετά τα μέσα του 18ου αιώνα).

Ο διακοσμητικός πλούτος, πέρα από τη βυζαντινή κληρονομιά και τα ευρωπαϊκά ρεύματα, έχει έντονα τα στοιχεία της τοπικής λαϊκής παράδοσης. Η απόδοση μορφών με χαρακτηριστική ενδυμασία και η απεικόνιση ζώων που συνδέονται στενά με την καθημερινή αγροτική ζωή, παραπέμπουν σε εργαστήριο της ευρύτερης περιοχής. Η μεγάλη ομοιότητα με το τέμπλο του Αγ. Γεωργίου Ρεντίνας, έργο, κατά την επιγραφή, των τριών αδελφών Γεωργίου, Ιωάννου και Αθανασίου από την Στυλίδα, 1796, δίνει απαντήσεις σε πολλά προβλήματα που παρουσιάζει το τέμπλο της Καστανιάς και οδηγεί στην απόδοση σ' αυτό το συνεργείο, πλουτίζοντας τις γνώσεις για τα ξυλόγλυπτα στα Θεσσαλικά Άγραφα.

Αικατερίνη Καμηλάκη

Η γοργόνα σε ξυλόγλυπτα τέμπλα της Θεσσαλίας

Η αινιγματική συμβολική μορφή της Γοργόνας είναι από τα πιο αγαπημένα θέματα της παραδοσιακής λαϊκής τέχνης, όπως στα κεντήματα, στα υφαντά, στα ξύλινα τέμπλα εκκλησιών, στις πρώρες караβιών, στη ζωγραφική, στις βοτσαλωτές αυλές ναυτικών αλλά και στο σώμα τους (τατουάζ) κ.α. αντικατοπτρίζοντας τις πολλές και με ευρεία διάδοση σχετικές παραδόσεις στον μεσογειακό χώρο και τη Μαύρη Θάλασσα. Εδώ θα μας απασχολήσει η μορφή της γοργόνας με διπλή ουρά σε ξυλόγλυπτα τέμπλα ναών της Θεσσαλίας, όπου κατέχει περιόπτη θέση πάνω από την Ωραία Πύλη.

Μαριάννα Οικονόμου

Το τέμπλο του καθολικού της Μονής Αγίων Πάντων Αχαΐας

Στα νότια του νομού Αχαΐας, σε πλαγιά του Ερύμανθου, βρίσκεται η Μονή Αγίων Πάντων, η οποία, σύμφωνα με τον κώδικά της, ιδρύθηκε το 1728. Το καθολικό είναι μονόχωρος ξυλόστεγος ναός αφιερωμένος στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Το τέμπλο χρονολογείται με γραπτή επιγραφή στο επιστύλιο το 1734. Σε ελλειψοειδές μετάλλιο αναγράφεται το όνομα του ξυλογλύπτη: «Αντωνίου νταγιαδώρου».

Το τέμπλο ακολουθεί την τριμερή καθ' ύψος διάταξη: θωράκια και δεσποτικές εικόνες, επιστύλιο και επίστεψη με σταυρό. Στο κατώτερο τμήμα, των τεσσάρων θωρακίων, μια πλατιά ξυλόγλυπτη κορνίζα πλαισιώνει μικρών διαστάσεων κεντρικά τοποθετημένη εικόνα. Τα θωράκια διαχωρίζονται με πεσίσκους, που εξέχουν στη βάση τους, και οι δεσποτικές εικόνες με κιονίσκους. Το επιστύλιο -με

μικρή κλίση προς τον κυρίως ναό- κοσμεύεται από μία σειρά δώδεκα εικόνων μέσα σε τοξοστοιχία με θέματα από το χριστολογικό κύκλο. Οι εικόνες πλαισιώνονται επάνω και κάτω από δύο ταινίες με έξεργο γλυπτό φυτικό διάκοσμο. Ο σταυρός της επίστεψης συνοδεύεται από την Παναγία και τον εκατόνταρχο Λογγίνο, που εικονίζονται μέσα σε κοσμημένα πλαίσια και στηρίζονται σε ζεύγος αντωπών δρακόντων. Το τέμπλο συμπληρώνουν τα βημόθυρα και τα ξύλινα φράγματα των θυρών.

Ως προς τη διακόσμηση έχει γίνει χρήση έξεργου ανάγλυφου με επίθετα στοιχεία και διάτρητης τεχνικής σε περιορισμένη κλίμακα. Τα έξεργα ξυλόγλυπτα μέρη είναι επιχρυσωμένα και στην υποκείμενη του Δωδεκαόρτου ζώνη προβάλλονται σε πράσινο κάμπο, ενώ στην υπερκείμενη το βαθύ σκάλισμα δεν αφήνει περιθώρια ανάμεσα στα γλυπτά κοσμήματα. Το χρωματολόγιο ποικίλλεται με το κόκκινο χρώμα των ολόγλυφων ανθέων.

Ως προς τη θεματολογία χρησιμοποιούνται κυρίως φυτικά κοσμήματα, άνθη, ελισσόμενα φύλλα που δημιουργούν καμπύλες φόρμες και σχηματοποιημένα κρινάνθημα. Τον πλούσιο φυτικό διάκοσμο συμπληρώνουν ρόδακας πάνω από την Ωραία Πύλη, μικρά πρόσωπα αγγέλων και ζεύγος ιπτάμενων αγγέλων που στέφουν την Θεοτόκο. Το θεματολόγιο πλουτίζουν στις βάσεις των κιονίσκων προσωπεία.

Στις δεσποτικές εικόνες του Χριστού και της Θεοτόκου ο ταγιαδόρος έχει συνεχίσει τον φυτικό διάκοσμο με πρόστυπη τεχνική εντάσσοντάς τες στο ξυλόγλυπτο σύνολο. Συμπερασματικά στο τέμπλο της μονής Αγίων Πάντων ο τεχνίτης θέλησε να συνδυάσει στοιχεία τόσο στην τεχνική όσο και στο θεματολόγιο από την Κρήτη, αλλά και την Ήπειρο και να αντλήσει από την παράδοση του 17αι., ενώ συγχρόνως αφουγκράζεται τις επερχόμενες τάσεις των μέσων του 18αι.

Σοφία Μενενάκου

Το μεταβυζαντινό τέμπλο του Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Σκουτάρι Λακωνίας

Ο ενοριακός ναός της Κοιμήσεως Θεοτόκου στο Σκουτάρι Λακωνίας είναι χορηγία της αρχοντικής οικογένειας των Γρηγοράκηδων, σύμφωνα με την προφορική παράδοση. Ακολουθεί τον αρχιτεκτονικό τύπο της τρουλλαίας βασιλικής. Ο σωζόμενος τοιχογραφικός του διάκοσμος περιορίζεται στο ιερό βήμα του ναού (πιθανόν οι τοιχογραφίες του ανάγονται στο τέλος του 18ου αιώνα). Διατηρείται το ξυλόγλυπτο τέμπλο του, που είναι αξιόλογο και ένα από τα τρία σωζόμενα ακέραια της ελάχιστης περιοχής (Κάτω Μάνη). Επίσης στον ναό έχουν καταγραφεί κι άλλα ξυλόγλυπτα αντικείμενα. Το τέμπλο διαρθρώνεται σύμφωνα με την τριμερή καθ' ύψος διαίρεση (βάση – θριγκός – επίστεψη). Δεν σώζεται το βημόθυρο της Ωραίας Πύλης, παρά μόνον το υπέρθυρό της. Από τον θριγκό απουσιάζει η ζώνη η οποία απεικονίζει τη Μεγάλη Δέηση. Η επίστεψη με το σταυρό, τα λυπηρά και τους δράκοντες προέρχεται από παλαιότερο τέμπλο. Τα μορφολογικά στοιχεία του Σταυρού μάς επιτρέπουν να

χρονολογήσουμε την επίστεψη στο α΄ μισό του 18ου αιώνα. Τα υπόλοιπα τμήματα του τέμπλου είναι νεώτερα. Η σύγκριση με τα γειτονικά ξυλόγλυπτα τέμπλα της Μεσσηνιακής Μάνης (τεχνική, διάκοσμος, ύψος) και η τοιχογράφηση του ναού μας οδηγεί να υποθέσουμε ότι το νεώτερο τέμπλο κατασκευάστηκε στα τέλη του 18ου – αρχές 19ου αιώνα. Όμως, ο άγνωστος ξυλογλύπτης συνδυάζοντας τα διάφορα διακοσμητικά στοιχεία και χρησιμοποιώντας την έξεργο και διάτρητη τεχνική, συνθέτει ένα έργο με δική του φυσιογνωμία σε μια περιοχή που η ξυλεία είναι σχεδόν πολυτέλεια. Ήδη στο β΄ μισό του 18ου αιώνα στο Σκουτάρι καθώς και σε ολόκληρη την Ανατολική Μάνη, παρατηρείται καλλιτεχνική δραστηριότητα η οποία συμβαδίζει με την οικονομική ανάπτυξη.

Σωτήριος Καράμπελας

Συνεργεία ξυλογλυπτών στην Ηλεία του β΄ μισού του 19ου αι. Η μαρτυρία των συμβολαιογραφικών εγγράφων

Τα συμβολαιογραφικά έγγραφα, ως πρωτογενείς πηγές, παρέχουν μοναδικές πληροφορίες σχετικά με την διαδικασία παραγγελίας και κατασκευής των τέμπλων, ειδικά για περιοχές, όπως η Ηλεία, με σχεδόν ανύπαρκτη δημοσίευση σχετικού υλικού, αλλά και έλλειψη επιστημονικών μελετών για τα σωζόμενα έργα ξυλογλυπτικής. Η παρούσα μελέτη, χρησιμοποιώντας ως βάση πληροφορίες από δέκα οκτώ ανέκδοτα συμβόλαια παραγγελίας τέμπλων, επιχειρεί να προσεγγίσει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων σχετικά με την δράση των συνεργείων ξυλογλυπτών στην ανατολική – νοτιοανατολική Ηλεία κατά το β΄ μισό του 19ου αι. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η μελέτη της προέλευσης και της σύνθεσής τους, όσον αφορά τις ειδικότητες που περιελάμβαναν στους κόλπους τους. Παρουσιάζονται, επίσης, στοιχεία σχετικά με το είδος και τον τρόπο και τόπο προμήθειας των υλικών, κυρίως του ξύλου, αλλά και σχετικά με την διαχείριση του χρόνου και την κατανομή των εργασιών, ξυλογλυπτικών και άλλων. Σημαντική παράμετρο της οργάνωσης της εργασίας φαίνεται από τα συμβόλαια ότι αποτελούσε και το πρότυπο κατασκευής του τέμπλου, το οποίο σπανιότερα σχεδιάζοταν από τον τεχνίτη και συχνότερα επιβαλλόταν από τους παραγγελιοδότες με βάση κάποιο ήδη υπάρχον στην ευρύτερη περιοχή. Σημαντικές πληροφορίες για την διαδικασία παρέχουν και οι ασφαλιστικές δικλείδες των συμβολαίων, με τις οποίες διασφαλιζόταν η προστασία τόσο των εργοδοτών, όσο και των τεχνιτών σε θέματα όπως η άρτια και κατά τους όρους εκτέλεση της παραγγελίας ή η έγκαιρη απόδοση του υλικού ή της αμοιβής. Τέλος, οι λεπτομέρειες σχετικά με την χρηματική αμοιβή, την παροχή τροφής και υλικού ή ακόμη και εργασίας εκ μέρους των παραγγελιοδοτών φωτίζουν περισσότερο την σχέση των δύο μερών και, σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες πληροφορίες, αποκαλύπτουν την πολύπλοκη διαδικασία κατασκευής ενός τέμπλου, εξηγώντας συχνά και τις τεχνικές και αισθητικές του ιδιαιτερότητες (ποιότητα υλικού, πλούτος διακόσμου, επιδεξιότητα εκτέλεσης).

Γεράσιμος Θωμάς

Εστιάζοντας σε ένα μεταβυζαντινό τέμπλο της Κεφαλληνίας

Στα ξυλόγλυπτα τέμπλα της Ζακύνθου είναι εμφανές το καλλιτεχνικό συναπάντημα της Ανατολής με την Δύση. Η ευρεία επίδραση των Κρητών ξυλογλυπτών, ιδιαίτερα μετά τη μετοίκησή τους στη Ζάκυνθο τον 17ο αιώνα, επιβεβαιώνει την πολιτισμική συγγένεια των βενετοκρατούμενων κτήσεων της Ανατολής και μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Οθωμανούς, τη σταδιακή μεταστροφή προς τα καλλιτεχνικά ρεύματα αποκλειστικά της Δύσης. Η πρόσληψη του δυτικού μπαρόκ, κυρίως μέσω του μητροπολιτικού πολιτικού κέντρου της Βενετίας, πραγματώνεται τον 18ο αιώνα σε όλες τις εκφάνσεις του πολιτισμικού γίγνεσθαι της Ζακύνθου. Το αποτέλεσμα αυτής της εκούσιας αλληλοπεριχώρησης στον χώρο της τέχνης, δημιούργησε καλλιτεχνικές υφολογικές ιδιαιτερότητες. Τα κρητικά μεταβυζαντινά τέμπλα αντικαθίστανται τον 18ο αι. από επιβλητικές μπαρόκ ξυλόγλυφες συνθέσεις, με την εικονογραφική και υφολογική μεταμόρφωση να συνεχίζεται με νεοκλασικό επενδύτη καθ' όλο τον 19ο αιώνα. Μετά την ένωση της Επτανήσου με την υπόλοιπη Ελλάδα, η Ζάκυνθος, για πρώτη φορά μετά από αιώνες, θα στρέψει στις αρχές του 20ου αιώνα, τους καλλιτεχνικούς οφθαλμούς ανατολικά, στον αθηναϊκό νεοβυζαντινισμό, παρά τις όποιες αντιδράσεις.

Αλεξάνδρα Γουλάκη – Βουτυρά, Γεώργιος Καραδέδος

Ο ξυλογλύπτης ΣΤΑΥΡΟΣ ΕΚ ΧΙΟΥ

Η μακροχρόνια έρευνά μας στα νησιά του Αιγαίου για την εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική μας έφερε γρήγορα σε επαφή με την ξυλογλυπτική στον ίδιο χώρο, μέσω των μικτών τέμπλων, στα οποία το κάτω τμήμα τους, έως τις δεσποτικές εικόνες είναι μαρμάρινο, ενώ το επάνω είναι ξυλόγλυπτο ή από μπαγδατί. Έτσι πραγματοποιήθηκε αναγκαστικά, παράλληλα με τη μελέτη των έργων σε μάρμαρο, επιτόπια έρευνα και εξέταση ξυλόγλυπτων τέμπλων κυρίως στα νησιά Χίος, Λέσβος και Άνδρος, η οποία παρόλο που δεν έχει την πληρότητα και την έκταση της έρευνάς μας για την μαρμαρογλυπτική, επιτρέπει μια συνολική θεώρηση των τέμπλων της περιοχής.

Στις αρχές του 18ου αιώνα, ενώ στα Δωδεκάνησα συνεχίζουν να δημιουργούν Κρητικοί ξυλογλύπτες, στη Χίο, τη Λέσβο και την Σάμο συναντούμε τα πρωιμότερα, χρονολογημένα, ξυλόγλυπτα τέμπλα από Χιώτες καλλιτέχνες.

Στο β' μισό του 18ου αι., ανάμεσα στους Χιώτες ξυλογλύπτες, ξεχωριστή θέση κατέχει ο «Σταύρος εκ Χίου», ο οποίος υπογράφοντας τις δημιουργίες του τονίζει τη χιώτικη καταγωγή του. Ήταν ένας εξαιρετος ξυλογλύπτης, ο οποίος εκτός από το ξυλόγλυπτο τμήμα του εξαιρετικής σημασίας μικτού

τέμπλου της Ζωοδόχου Πηγής στο Μεσαργό Λέσβου (1792), άφησε πολλά άλλα σημαντικά ξυλόγλυπτα έργα στο ίδιο νησί, από τα οποία το παλαιότερο (1768) βρίσκεται στο ναό των Παλαιών Αγίων Πατέρων στον Άνω Χάλικα Λέσβου.

Έργο του Σταύρου, σχεδόν με απόλυτη βεβαιότητα, είναι επίσης το ξυλόγλυπτο τέμπλο του Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου στον Άνω Μαχαλά της Σμύρνης (1800-1804), το οποίο έχει μεταφερθεί και βρίσκεται σήμερα στην Αγία Φωτεινή της Νέας Σμύρνης.

Σύμφωνα με την παράδοση, έργο του Σταύρου ήταν και το ξυλόγλυπτο τμήμα του περίφημου μικτού τέμπλου της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη (1792), το οποίο κάπκε, μαζί με το ναό, στην πυρκαγιά της καταστροφής της Σμύρνης.

Χάρη στο αναγνωρίσιμο στυλ του έργου του Σταύρου εκ Χίου, το εργαστήριο του οποίου καλύπτει δυναμικά το μεγαλύτερο μέρος του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα και τις αρχές του 19ου, ως το 1815, μπορούμε να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της ξυλογλυπτικής, πριν και μετά από αυτόν, στη Λέσβο, στη Χίο και στη γύρω περιοχή.

Παναγιώτης Χατζηδάκης

Ευλόγλυπτα τέμπλα του 19ου αιώνα στην Ικαρία

Τα τελευταία χρόνια, μετά την ίδρυση της τοπικής Εφορείας Αρχαιοτήτων (Οκτώβριος 2014), καταβάλλεται προσπάθεια από τον υπογράφο για την ψηφιακή καταγραφή και φωτογραφική τεκμηρίωση των ελάχιστων βυζαντινών, αλλά εκατοντάδων μεταβυζαντινών εκκλησιών που βρίσκονται στα νησιά Ικαρία, Φούρνοι και Σάμος. Στόχος αυτής της προσπάθειας είναι αφενός η δημιουργία ενός χριστικού αρχείου, αφετέρου η προστασία των μεταβυζαντινών κυρίως ναϊσκων από τις καλοπροαίρετες, αλλά συχνά καταστροφικές προσπάθειες «εκσυγχρονισμού» τους. Παράλληλα όμως η καταγραφή αυτή δίνει σημαντικά στοιχεία για την ιστορία των νησιών, τις επαφές με άλλους τόπους, την ιστορία οικογενειών, αλλά δείχνει επίσης τον χαρακτήρα, τις ανάγκες και τους φόβους των κατοίκων, αφού, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, οι ιδιότητες των θεοτήτων που λατρεύονται σ' ένα τόπο δείχνουν την ψυχοσύνθεση και τις ανάγκες των κατοίκων. Μια πρώτη καταγραφή των εκκλησιών των νησιών είχε γίνει από τον Ιωάννη Παπάλη (1914-2001), Μητροπολίτη Σιδηροκάστρου, από το 1951 μέχρι το 1967, όταν είχε τοποθετηθεί ιεροκήρυκας στην Μητρόπολη Σάμου. Η καταγραφή του για την Ικαρία δημοσιεύτηκε το 1978 με το τίτλο «Η Εκκλησία της Ικαρίας από της ιδρύσεως αυτής μέχρι σήμερα». Δυστυχώς, επειδή οι περισσότερες εκκλησίες είναι σε δυσπρόσιτες περιοχές και την εποχή εκείνη δεν υπήρχαν δρόμοι, δεν μπόρεσε να επισκεφθεί πολλές εκκλησίες και στηρίχτηκε σε προφορικές αφηγήσεις με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλά λάθη και ανακρίβειες.

Στην Ικαρία έχουμε καταγραφεί μέχρι τώρα 327 εκκλησίες. Από αυτές 40 είναι αφιερωμένες στην Θεοτόκο (Γενέσιον, Ευαγγελισμός, Κοίμησις), 27 είναι αφιερωμένες στον Χριστό (Ανάληψις, Μεταμόρφωσις), 23 στον Άγ. Γεώργιο, 19 στους Ταξιάρχες, από 15 στον Προφ. Ηλία, στον Αγ. Ιωάννη Πρόδρομο, και στον Άγ. Νικόλαο, 12 είναι αφιερωμένες στην Αγ. Τριάδα, 10 στον Άγ. Ιωάννη τον Θεολόγο, 9 στην Αγ. Μαρίνα. Οι υπόλοιπες είναι αφιερωμένες σε διάφορους αγίους και 23 από αυτές είναι μοναδικές. Συνήθως οι εκκλησίες που απαντούν σε μεγάλο αριθμό είναι ενοριακές, ή νεκροταφειακές. Οι εκκλησίες που απαντούν σε περιορισμένο αριθμό είναι συνήθως ιδιωτικές, κτισμένες στα κτήματα της οικογένειας, αφιερωμένες σε κάποιο άγιο συνονόματο με κάποιο νεκρό μέλος της οικογένειας. Βρίσκονται σε δυσπρόσιτες περιοχές και προσδιορίζονται με το επίθετο του ιδιοκτήτη των χωραφιών.

Σε μία από τις εκκλησίες της Ικαρίας (Μηλιωπός, Ταξιάρχης) σώζονται τμήματα παλαιοχριστιανικού τέμπλου. Λίγες εκκλησίες είναι βυζαντινών χρόνων (Ακαμάτρα, Άγ. Παύλος, Κάμπος Αγ. Ειρήνη, Έξω Φάρος, Μοναστήρια), λίγες είναι μεσαιωνικών χρόνων (Κοσκινάς, Άγ. Γεώργιος, Μάραθος, Ανάληψις). Οι περισσότερες από τις υπόλοιπες είναι του 19ου αιώνα και είναι του ίδιου τύπου: μικρές, μονόχωρες, καμαροσκεπείς, με στέγη από σχιστολιθικές πλάκες και μικρή κόγχη ιερού. Σε δύο από αυτές (Γαλισκάρι, Κοίμησις της Θεοτόκου, Κάμπος Αγ. Σοφία) υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις και ευρήματα που δείχνουν ότι έχουν δημιουργηθεί με την διαμόρφωση μιας καμάρας, ενός θαλαμωτού, καμαροσκεπούς οικογενειακού τάφου ρωμαϊκών-πρωτοχριστιανικών χρόνων, ο οποίος μετασκευάστηκε κάποτε σε εκκλησία, είτε από απογόνους (προγονολατρεία), είτε επειδή θεωρήθηκε τάφος αγίων. Το ίδιο πρέπει να συνέβη και με τους άλλους καμαροσκεπείς οικογενειακούς τάφους στη Σάμο και την Ικαρία, για τους οποίους υπάρχουν επιγραφές, αλλά όχι κτίσματα.

Τα τέμπλα αυτών των εκκλησιών είναι μικρά. Λίγα από αυτά είναι περίτεχνα σκαλισμένα με νεοκλασικά αρχιτεκτονικά διακοσμητικά θέματα. Πολλά έχουν πλούσια φυτική διακόσμηση σε πρόστυπο, ή έκτυπο ανάγλυφο, τονισμένη με χρώματα και συχνά με επιχρύσωση. Τα περισσότερα είναι απλά, με περιορισμένη ανάγλυφη διακόσμηση, αλλά πάντα με πλούσιο ζωγραφικό διάκοσμο, έργα λαϊκών δημιουργών, ιερέων ή μοναχών. Μολονότι η χρωματική παλέτα είναι περιορισμένη (κόκκινο, γαλάζιο, πράσινο, ώχρες), χωρίς χρωματικές διαβαθμίσεις, το συνολικό αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό και, στους μισοσκοτεινούς ναούς με τα μικρά παράθυρα, θα φάνταζε σαν εικόνα του Παραδείσου.

Σώζονται ελάχιστα ονόματα ξυλογλυπτών, αλλά αρκετά ονόματα ζωγράφων-χρυσωτών και φαίνεται ότι το έργο του ζωγράφου-χρυσωτή θεωρείτο πιο σημαντικό από το έργο του ξυλουργού ή ξυλογλύπτη. Τα σωζόμενα ονόματα των δημιουργών (μαστόρων, αγιογράφων, ζωγράφων, ξυλογλυπτών, χρυσωτών) δείχνουν τις ισχυρές σχέσεις των Ικαρίων κυρίως με την μακρινή Χίο (απέχει από τη Ικαρία γύρω στα 35 ναυτ. μίλια) και την Σμύρνη και τις ελάχιστες σχέσεις με την κοντινή Σάμο (απέχει περίπου 10 ναυτ. μίλια). Οι σχέσεις με την Χίο δεν οφείλονται μόνο στο γεγονός ότι στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας η Ικαρία υπαγόταν στην Μουτεσαριφία (Διοίκηση) της Χίου, αλλά και στην αρχαία επιφυλακτικότητα που οι Ικαριώτες αισθάνονται απέναντι στους Σαμιώτες.

Στέλλα Ζένιου- Frigerio

Παραλλαγές στα κυπριακά εικονοστάσια του 16ου αιώνα

Τα ξυλόγλυπτα κυπριακά εικονοστάσια, που χρονολογούμε από την δεκαετία του 1540 και μετά, παρουσιάζουν γενικά την καινούρια διάταξη που επεκράτησε και στους επόμενους αιώνες: τρεις σειρές εικόνων και η επίστεψη με τον σταυρό και τα λυπηρά, που χωρίζουν τρεις βασικοί δοκοί.

Η πρώτη, πάνω από τις δεσποτικές εικόνες, παρουσιάζει μοτίβα ελισσόμενων βλαστών, η δεύτερη, με σειρά από «αχηβάδες», ρυθμίζει τα «σπίτια» εικόνων των εορτών, και η τρίτη με ανεμιζόμενα φύλλα άκανθας τοποθετείται ανάμεσα στις εικόνες της Δέησης και του γείσου – βάση της επίστεψης.

Μπορούμε να κατατάξουμε τα παραδείγματα της πρώτης δοκού σε δύο ομάδες.

A – Δοκοί με ξεχωριστά «πλαίσια» πάνω από κάθε εικόνα και πόρτα, ανάμεσα στα οποία ένα πιο στενό πλαίσιο αντιστοιχεί σε στύλο (Σωτήρος στην Σωτήρα Αμμοχώστου, Παναγία Καθολική στο Πελέντρι, Άγιος Μάμας στην Μόρφου, Άγιος Ιωάννης στην Πλατανιστάσσα). Τα παραδείγματα παρουσιάζουν διαφορετικά συμμετρικά μοτίβα.

B – Δοκοί με τον συμμετρικό ελισσόμενο βλαστό σε ενιαίο έδαφος, που ελάχιστες διαφορές ξεχωρίζουν σε δύο ομάδες (α. Παναγία του Σίντη, Παναγία Τροοδίτισσα, Κοιμήσεως στο Κούρδαλι – β. Άγιος Νεόφυτος, και αργότερα Άγιος Νικόλαος στο Κλωνάρι).

Από τα παραδείγματα που γνωρίζουμε, η δοκός με τις «αχηβάδες» φαίνεται να άλλαξε θέση, από την πρώτη στην δεύτερη.

Βρίσκεται στην πρώτη θέση στον Άγιο Σωζόμενο (Γαλάτα), όπου ο ταλιαδώρος έχει προβλέψει την θέση των στύλων της Ωραιάς πύλης, αφήνοντας ένα πιο φαρδύ διάστημα μεταξύ των αντίστοιχων «αχηβάδων», ίσο με το φάρδος των κιονοκράνων. Στις δοκούς με τα «σπίτια» των εικόνων των εορτών, τα διαστήματα μεταξύ των «αχηβάδων» είναι ίσα. Η αλλαγή πρέπει να σχετίζεται με μια νέα διάταξη και 'αρχιτεκτονική' του εικονοστασίου.

Παραλλαγές βλέπουμε και στην επεξεργασία του βάθους των δοκών και των στύλων.

Επιχρυσωμένα, μερικά παρουσιάζουν το βάθος σμιλεμένο (bulinato στα ιταλικά, buriné στα γαλλικά) (Παναγία του Σίντη, Πελέντρι, Άγιος Νεόφυτος), άλλα με sabbatura (Σωτήρα Αμμοχώστου, Κούρδαλι).

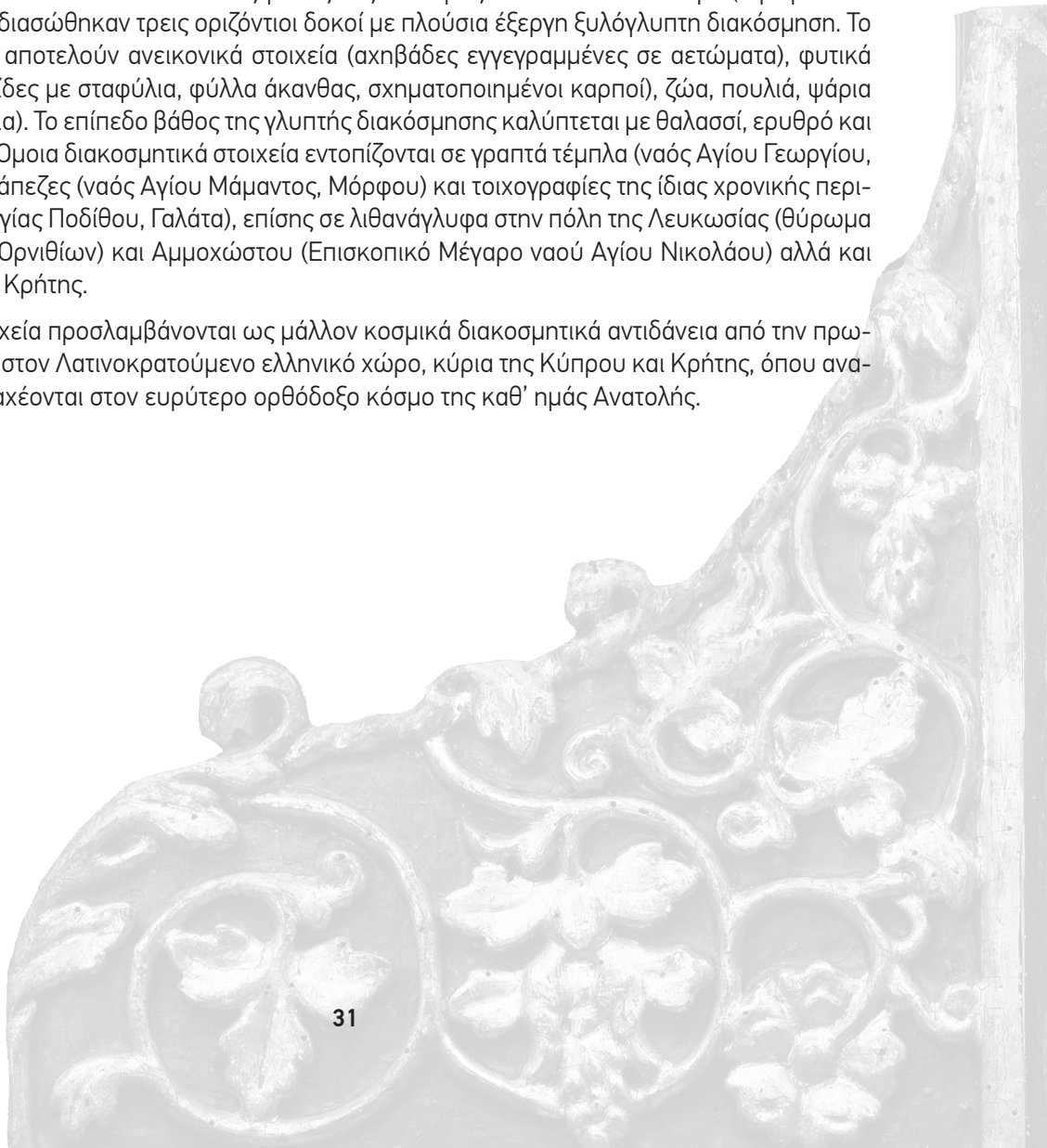
Στυλιανός Περδίκης

Το εικονοστάσιο της Παναγίας του Σίντη (Κύπρος, α' μισό του 16ου αιώνα) και η διακοσμητική θεματογραφία του

Στις απαρχές του 16ου αιώνα στη βενετοκρατούμενη Κύπρο (1489-1571) επικρατούν σταδιακά τα ψηλά ξυλόγλυπτα επιχρυσωμένα εικονοστάσια τα οποία διαδέχονται τα χαμηλά, κύρια γραπτά τέμπλα των προηγούμενων αιώνων. Αυτά αναπτύσσονται καθ' ύψος και εμπλουτίζονται με νέα αρχιτεκτονικά και διακοσμητικά στοιχεία (α. τρεις σειρές εικόνων, β. σταυρός με λυπηρά στην επίστεψη και στα πλάγια κλίτη την Ανάσταση του Χριστού γ. τη χρήση βημοθύρων πέραν της Αγίας Πύλης και στις εισόδους της προθέσεως και του διακονικού κ.ά.).

Τέτοιου τύπου ήταν το εικονοστάσιο της μονής της Παναγίας του Σίντη στην Πάφο (λίγο μετά το 1542). Από αυτό διασώθηκαν τρεις οριζόντιοι δοκοί με πλούσια έξεργη ξυλόγλυπτη διακόσμηση. Το θεματολόγιό της αποτελούν ανεικονικά στοιχεία (ακηβάδες εγγεγραμμένες σε αετώματα), φυτικά στοιχεία (κληματίδες με σταφύλια, φύλλα άκανθας, σχηματοποιημένοι καρποί), ζώα, πουλιά, ψάρια (ποντίκια, δελφίνια). Το επίπεδο βάθος της γλυπτής διακόσμησης καλύπτεται με θαλασσί, ερυθρό και πράσινο χρώμα. Όμοια διακοσμητικά στοιχεία εντοπίζονται σε γραπτά τέμπλα (ναός Αγίου Γεωργίου, Γαλάτα), άγιες Τράπεζες (ναός Αγίου Μάμαντος, Μόρφου) και τοιχογραφίες της ίδιας χρονικής περιόδου (ναός Παναγίας Ποδίθου, Γαλάτα), επίσης σε λιθανάγλυφα στην πόλη της Λευκωσίας (θύρωμα Αγίου Γεωργίου Ορνιθίων) και Αμμοχώστου (Επισκοπικό Μέγαρο ναού Αγίου Νικολάου) αλλά και στο Ρέθυμνο της Κρήτης.

Τα πιο πάνω στοιχεία προσλαμβάνονται ως μάλλον κοσμικά διακοσμητικά αντιδάνεια από την πρωτεύουσα Βενετία στον Λατινοκρατούμενο ελληνικό χώρο, κύρια της Κύπρου και Κρήτης, όπου αναπλάθονται και διαχέονται στον ευρύτερο ορθόδοξο κόσμο της καθ' ημάς Ανατολής.

Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου

Το τέμπλο του καθεδρικού ναού του Αγίου Μάμαντος στη Μόρφου

Το τέμπλο του τρίκλιτου τρουλλαίου ναού του Αγίου Μάμαντος στη Μόρφου συγκαταλέγεται στα σημαντικότερα που έχουν σωθεί στην Κύπρο από την περίοδο της Ενετοκρατίας και αποτελεί ευτύχημα ότι δεν έχει καταστραφεί μετά την κατάληψη της Μόρφου από τα τουρκικά στρατεύματα το 1974. Το κάτω τμήμα του είναι κτιστό και καταλαμβάνει μόνο το κεντρικό κλίτος του κυρίως ναού. Το άνω τμήμα του είναι ξυλόγλυπτο επιχρυσωμένο και φέρει γραπτό διάκοσμο. Η ωραία πύλη, εκτός από τα ξυλόγλυπτα στοιχεία, οριοθετείται από δύο μαρμαρίνους παλαιοχριστιανικούς κίονες σε δεύτερη χρήση, πιθανώς από το κιβώριο του παλαιοχριστιανικού ναού που προϋπήρχε του σημερινού.

Τα εικονοστάσια των πλαγίων κλιτών αποτελούνται από επιμέρους ξύλινα στοιχεία, τα οποία μπορούν να χρονολογηθούν στον 16ο και τον 17ο αιώνα.

Έλενα Σαγιενκόβα

Σειρές εικόνων κάτω από Δεσποτικές στα ρωσικά τέμπλα του 17ου και 18ου αιώνα: σκηνές και λειτουργία

Στην ανακοίνωση θα αναπτυχθεί η ιστορική διαμόρφωση των ρωσικών ξυλόγλυπτων τέμπλων μετά την εποχή αντικατάστασης των βήλων. Ιδιομορφίες στα διάφορα τμήματα του τέμπλου και κατασκευαστικές προεκτάσεις με βάση τις απεικονίσεις θεμάτων από:

1. Αρχαία ελληνική ιστορία (αρχαίοι σοφοί, Πυθία κ.λ.) από τις εκκλησίες του Μουρομ και άλλες πόλεις.
2. Παλαια Διαθήκη: (πρωτόπλαστοι Αδάμ και Εύα, σκηνές από τον βίο προφητών κλπ.) από τον ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Κρεμλίνο της Τούλας.
3. Καινή Διαθήκη: (παραβολές και Πάθος του Χριστού) από το μοναστήρι της Αναλήψεως του Χριστού στο Κρεμλίνο Μόσχας.
4. Σκηνές από την ιστορία της Ρωσίας μέσα από τις θαυματουργές εικόνες. (Η προστασία του στρατού από την Παναγία του Τιχβίν στην πινακοθήκη Τρετιακόφ).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ

Αναγνωστόπουλος Αλέξανδρος

Δρ Βυζαντινής Τέχνης,
Υποψήφιος Διδάκτορας Δασολογίας και
Φυσικού Περιβάλλοντος, Γραμματέας,
Ιερά Μητρόπολις Σερρών και Νιγρίτης
anagnalex@yahoo.gr

Βαφειάδης Κωνσταντίνος

Καθηγητής (Ε.ΔΙ.Π.), Ανώτατη
Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών
konstantinvaf@gmail.com

Βιβντένκο Σβετλάνα

Δρ Ιστορίας και Κριτικής των Καλών Τεχνών,
Χημικός, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας
Θεσσαλονίκης
vivdenko_sv@yahoo.gr

Γκέκας Χ. Αιμιλιανός

Συντηρητής Βιβλιακού & Αρχαικού υλικού,
Φωτογράφος
agkekas@gmail.com

Γουλάκη-Βουτυρά, Αλεξάνδρα

Καθηγήτρια Α.Π.Θ., Γενική Γραμματέας του
Δ.Σ. του Τελλογλείου Ιδρύματος του Α.Π.Θ.
voutyra@mus.auth.gr

Γραίκος Νικόλαος

Εκπαιδευτικός, Δρ Ιστορίας της Τέχνης
graikos@otenet.gr

Δουλγκέρη Ευπραξία

Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος
Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών
Αρχαιοτήτων και Μουσείων,
Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας
edoulgeri@culture.gr

Ευγενικός Πάρις

Αρχαιολόγος, Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας
και Τέχνης
evgenikosparis@gmail.com

Ζαχαρού-Λουτράρη Κ. Αθηνά

Δρ Ιστορίας και Αρχαιολογίας -
συντ. εκπαιδευτικός
athenazal@gmail.com

Ζένιου- Frigerio Στέλλα

Δρ Ιστορίας της Τέχνης,
ανεξάρτητη ερευνήτρια
stella.frigerio-zeniou@bluewin.ch

Θωμάς Γεράσιμος

Πολιτικός μηχανικός, Δρ Αρχιτεκτονικής Ε.Μ.Π.,
Εικαστικός ΑΣΚΤ. Διδάσκων Ζωγραφικής
στο Λαϊκό Πανεπιστήμιο Ελευσίνας /
Μελετητής αναστηλωτικών έργων
tomjerry78@hotmail.com

Καμηλάκη Αικατερίνη

Ομότιμη Ερευνήτρια, τ. Δ/ντρια του Κέντρου
Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών
polymer@academyofathens.gr

Καπανδρίτη Αναστασία

Αρχιτέκτων Μηχανικός, Εφορεία Αρχαιοτήτων
Χαλκιδικής και Αγίου Όρους
akapandriti@culture.gr

Καραγιαννίδου Ηλέκτρα

Συντηρήτρια Έργων Τέχνης,
Προϊσταμένη Τμήματος Συντήρησης
Νεωτέρων Μνημείων και Έργων Τέχνης,
Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων & Τεχνικών
Έργων Κεντρικής Μακεδονίας
ekaragiannidou@culture.gr

Καραδέδος Γεώργιος

Ομότιμος Καθηγητής Α.Π.Θ.
gkaradedos@gmail.com

Καράμπελας Σωτήριος

Φιλολόγος (MSc.) - φοιτητής Αρχαιολογίας
karampelass@yahoo.com

Καρδάση Ασημίνα

Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος
Βυζαντινών Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και
Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Βοιωτίας
mina.al@hotmail.com

Κούσουλα Αικατερίνη

Αρχαιολόγος, Δρ Ιστορικός Τέχνης, Εφορεία
Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
akousoula@culture.gr

Λιάκος Δημήτριος

Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων
Χαλκιδικής και Αγίου Όρους
liakos712003@yahoo.gr

Μενενάκου Σοφία

Δρ Αρχαιολόγος, Εκπαιδευτικός
sofiamenenakou@gmail.com

Νάνου Μαρία

Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή-
Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας,
Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου
maria.nanou62@gmail.com

Οικονομίδης Γεώργιος

Ξυλογλύπτης, «ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ –
Αιμίλιος Οικονομίδης και Υιοί ΑΒΕΕ»,
g.ekonomidis@hotmail.com

Οικονόμου Μαριάννα

Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης,
εκπαιδευτικός
oikonomoumarianna@gmail.com

Παπάγγελος Α. Ιωακείμ

Δρ Αρχαιολόγος,
ppggls@otenet.gr

Παπαδημητρίου Παρασκευή

Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης
της Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.,
Αποσπασμένη ερευνήτρια,
Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών Α.Π.Θ.
paradimitriouparaskevi@gmail.com

Παπαναστασούλη Γραμμάτω-Χρυσοβαλάντω

Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας
gpanastasouli@culture.gr

Περδίκης Στυλιανός

Διευθυντής Μουσείου Κύκκου, Κύπρος
sperdiki@cytanet.com.cy

Περράκης Μ. Ιωάννης

Εκπαιδευτικός, Δρ. Θεολογίας (Χριστιανικής
και Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Επιγραφικής)
iperrakis@theol.uoa.gr

Σαγιενκόβα Έλενα

Ερευνήτρια του Τμήματος Βυζαντινής και Ρωσικής Τέχνης, Πινακοθήκη Τρετιακόφ, Μόσχα
elsaen@mail.ru

Σαμπατάκος Ανδρέας

Υποψήφιος Διδάκτορας ΕΜΠ. Ειδ. Διδακτικό Προσωπικό, Εργαστήριο Συντήρησης Ξύλινων Τεχνουργημάτων και Φορητών Εικόνων, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.
asampatak@gmail.com

Σδρόλια Σταυρούλα

Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Προϊσταμένη Διεύθυνσης Εφορείας Αρχαιοτήτων Λάρισας
ssdrolia@culture.gr

Τσιάπαλη Μαρία

Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Προϊσταμένη Διεύθυνσης Εφορείας Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
mtsiapali@culture.gr

Τσιλιπάκου Αγαθονίκη

Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Προϊσταμένη Διεύθυνσης Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού
atsilipakou@culture.gr

Τσώκας Ανδρέας

Αρχαιολόγος, Προϊστάμενος Τμήματος Βυζαντινών Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας
atsokas@culture.gr

Χατζηδάκης Ι. Παναγιώτης

Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Σάμου και Ικαρίας
panahad@yahoo.gr

Χατζηχριστοδούλου Χριστόδουλος

Δρ Αρχαιολόγος, Ιστορικό Αρχείο Τράπεζας Κύπρου – Πολιτιστικό Ίδρυμα Τράπεζας Κύπρου
agatha1@cytanet.com.cy

